

छत्रपती राजर्षी शाहू महाराज आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर
डॉ. विलास सदाफळ, राज्यशास्त्र विभागप्रमुख श्रीपतराव कदम महाविद्यालय, शिरवळ

प्रस्तावना:

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपल्या सामाजिक-राजकीयदृष्ट्या सार्वजनिक कार्याची सुरुवात राजर्षी शाहू महाराजांच्या विलक्षण प्रोत्साहनाने झाली, असे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी म्हटले आहे. बाबासाहेबांच्या नेतृत्वाच्या सुरुवातीच्या काळातील जडणघडणीला मोठ्या प्रमाणात शाहू महाराज कारणीभूत ठरले आहेत हे यातून स्पष्ट होते. 1916 साली डॉ. आंबेडकरांनी कोलंबिया विद्यापीठातून पीएच.डी. संपादन केली आणि एम.एस.सी. व बॅरिस्ट्रीच्या अभ्यासाक्रमासाठी पुढे त्यांनी 'लंडन स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्स' या संस्थेत प्रवेश घेतला. परंतु बडोदे संस्थानाने दिलेल्या स्कॉलरशीपची मुदत संपल्याने त्यांना ते शिक्षण अर्धवट टाकून ऑगस्ट 1917 मध्ये भारतात परत यावे लागले. त्यानंतर त्यांनी बडोद्याला संस्थानाच्या अटीप्रमाणे नोकरी करण्याचा प्रयत्न केला. तेथील अस्पृश्यातेच्या अपमानकारक वागणुकीमुळे अखेर त्यांनी नोकरी सोडली. बाबासाहेबांनी राजर्षी शाहू महाराजांनी मैत्री केली, त्यामागे शाहू महाराजांचे ध्येयनिष्ठ समाजक्रांतीकारी कार्य होते हे लक्षात घेतले पाहिजे. 1919 च्या दरम्यान शाहू महाराजांच्या कार्याबद्दल डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांना माहिती होती. शाहू आणि आंबेडकर यांना जोडणारा दुवा फुले प्रभावाचा होता. राजर्षी शाहू महाराजांच्या कार्यावरही फुले विचाराचा प्रभाव होता. जरी शाहू महाराजांनी स्वतःला सत्यशोधक म्हणून घेण्यास नकार दिला आणि उघडपणे आर्य समाजाचा म्हणवून घेतले असले तरी शाहू महाराजांच्या अनेक अंगी कार्यावरील फुले व सत्यशोधक चळवळीचा प्रभाव वेगवेगळ्या प्रकारे उलघडून दाखविता येवू शकतो.

जानेवारी 1919 मध्ये डॉ.बाबासाहेबांनी टाईम्स ऑफ इंडियाच्या एका अंकात 'एक महार' या टोपण नावाने पत्रात्मक लेख लिहून स्वतंत्र दलित अस्मितेचा राजकीय स्वरूपाचा पुरस्कार केला. त्या पत्रात त्याने लिहिले होते की, स्वराज्य हा जसा ब्राम्हणांचा जन्मसिद्ध हक्क आहे. तसाच तो महाराजांचाही आहे. ही गोष्ट कोणीही मान्य करेल. म्हणून पुढालेल्या वर्गांनी दलितांना शिक्षण देवून त्यांच्या मनाची आणि समाजाची सामाजिक दर्जाची उंची वाढविणे हे त्यांचे आद्यकर्तव्य आहे. हे जोपर्यंत होणार नाही तोपर्यंत भारताच्या स्वराज्याचा दीन बराच दूर राहणार आहे हे निश्चित आहे. या पत्रातील भूमिकेचे पडसाद शाहू महाराजांच्या संवेदनशील मनावर पडले. तथापि शाहू महाराजांनी जरी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी टोपण नाव धारण करून हे पत्र लिहले असले तरी, त्याचा शोध लावला. सन 1918-19 च्या दरम्यान डॉ.बाबासाहेब यांचे नाव माहित झाले होते त्यावेळी डॉ.बाबासाहेब सार्वजनिकरित्या सामाजिक कार्यात आले नव्हते. शाहू महाराजांचे निष्ठावान सहकारी दत्तोबा पवार यांची सिताराम शीवतरकर यांच्यामार्फत 1918 च्या दरम्यान बाबासाहेबांशी शाहू महाराजांचा परिचय घडून आला. कोल्हापूर संस्थानात शाहू महाराजांच्या प्रेरणेने अस्पृश्योध्दाराच्या चळवळीतील ते प्रमुख नेते होते. पुढे शाहू महाराज आणि आंबेडकर या उभयतांची भेट 17 डिसेंबर 1919 मध्ये परळच्या बीआयटी चाळीत बाबासाहेबांच्या घरी झाली. राजेशाही थाटात वाढलेल्या महाराजांनी बाबासाहेबांना प्रेमाची मिठी मारली होती. यानंतर शाहू आंबेडकर यांच्या कौटुंबिक जिव्हाळ्याचे नाते वृद्धीगत झाले.

राजर्षी शाहू महाराजांनी डॉ. आंबेडकरांना राष्ट्रीय स्तरावरील दलितांचा किंबहुना दलितांचा नेता म्हणून प्रस्तापित करण्याचा प्रकल्प त्यांच्या भेटीतून आखला असल्याची शक्यता दिसत होती. माणगाव परिषदेच्या निमित्ताने जो ब्राम्हण आणि ब्राम्हणेत्तर यांच्यात संघर्ष झाला होता. त्यात ही परिषद ब्राम्हणीय दहशतवादापासून हा धोका ओळखून माणगाव ऐवजी कोल्हापूर नगरीतच शाहू महाराजांनी भव्य परिषद घेण्याचे टाळले असावे असे इतिहासकारांचे मत आहे. त्यांच्या या मताला निश्चित आधार आहे. या धोक्याच्या संघर्ष काळात महाराजांनी संस्थांच्या मध्यवर्ती ठिकाणी अर्थात कोल्हापूर येथे कोणत्याही प्रकारच्या सामाजिक चळवळीच्या सभा, परिषदा घेण्याचे सातत्याने टाळले आहे. त्यांनी संस्थानाबाहेरील विविध सभा, परिषदा यांचे नेतृत्व केले आहे. राजर्षी शाहूंनी या संघर्षात कुठेही माघार घेतली नाही. त्यांच्याच पुढाकाराने कोल्हापूरपासून काही अंतरावर दूर असलेल्या कागल जहागीरीतील माणगाव येथे ही परिषद संपन्न झाली. या परिषदेतूनच डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे नेतृत्व समाजापुढे आले.

राजर्षी शाहू प्रणित समाज परिवर्तक चळवळीने 19 व्या शतकाच्या पहिल्या दशकात सामाजिक, राजकीय अभियानाची प्रक्रिया गतीमान केली होती. माणगावची परिषद जर दलितांच्या अस्पृश्याच्या मुक्ती लढयाचा आंबेडकराी प्रारंभ असेल तर या परिषेच्या कोल्हापूर संस्थानामधील आयोजनाला ब्राम्हणेत्तर चळवळीच्या राजकीय संघटनेच्या प्रक्रियेतील एक व्यूहनीती असलेली घटना म्हणून पाहिले जाते. ब्राम्हणेत्तरांना ब्राम्हणी नेतृत्वाविरोधी दलित चळवळीशी

सहकार्य करण्याची सांधेजोड करणे आवश्यक होते. सामाजिकदृष्ट्या अस्पृष्यांच्या मुक्ती प्रश्नाच्या सोडवणूकीकरीता ब्राम्हणेतर चळवळीचे नेते, कार्यकर्ते फारसे अनुकूल नव्हते हेही दिसून येते. तसेच राजर्षी शाहूंना दलित मुक्तीचा प्रश्न अग्रक्रमाचा वाटत होता. त्यांनी अस्पृश्य निवारणाच्या कार्यक्रमात ब्राम्हणेतर नेते कार्यकर्त्यांना उतरण्यास प्रवृत्त केले. शाहू महाराजांच्या कार्याचा विश्वास वाटल्याने डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर माणगावच्या परिषदेत सहभागी झाले.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे परिषदेचे अध्यक्ष होते तर राजर्षी शाहू महाराज हे प्रमुख अतिथी होते. सभा सुरु असताना शाहू महाराज आले ते शिकारीच्या ड्रेसमध्ये होते. कदाचित सनातनी विचारकांना चकवण्यासाठी शाहू महाराज थेट माणगावच्या परिषदेत आले नाही ते शिकारीसाठी तामगाव पार्क येथे गेले आणि तेथून परस्पर परिषदेच्या मंडपात हजर झाले. परिषदेला शाहू महाराज येणार अशी वार्ता सर्वत्र पसरली होती. मात्र अस्पृश्यांच्या परिषदेला ते येणार नाही अशाही चर्चा सर्वत्र रंगल्या होत्या. जे प्रत्यक्ष सहभागी झाले त्यांच्या म्हणण्यानुसार हे खरेही होते. ते असेही म्हणाले की शाहू महाराजांचे भाषण छापिल होते. ते सुरुवातील त्यांनी वाचून दाखविले व उर्वरीत भाग भास्करराव जाधवांनी वाचून दाखविला. त्यांचे भाषण संपल्यावर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर भाषण करावयास उठले, त्यांचे भाषण सुरु असतानाच शाहू महाराज निघून गेले. शाहू महाराजांचे भाषण हे विशेषकरून फार द्रष्टेपणाचे होते. या भाषणात त्यांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हेच तुमचे खरे पुढारी आहेत, ते तुमचाच नव्हे तर तुम्हा, आम्हा सर्वांचाच उध्दार करतील अशाप्रकारचे त्यांच्या अंगी गुण आहेत. असे भाषणाच्या पहिल्यांदाच शाहू महाराजांनी उद्घोषित केले होते. अजून बाबासाहेबांच्या कार्याची सुरुवात व्हायची होती. अशा प्रसंगात शाहू महाराजांनी हे भाकीत वक्तव्य केलेले दिसते. ते पुढे भविष्यकाळात खरे ठरलेलेही दिसून येते.

राजर्षी शाहू महाराजांनी आपल्या भाषणात बाबासाहेबांबद्दल जे उद्गार व्यक्त केले. तो सर्वचा सर्व मजकूर व तपशील मुकनायकाच्या वृत्तात आलेला दिसत नाही. शाहू महाराजांचे हे भाषण स्वतः डॉ. आंबेडकरांनी स्वतः संपादित केले असावे. या वृत्तांतात अनेक वाक्ये काढली आहेत. त्यावेळी बाबासाहेब सरकारी नोकरीत होते, सरकारी प्रतिकूलता, दलित चळवळ, स्वतंत्र नेतृत्व यादृष्टीने ओढवून नये अशा मुस्तेदीगिरीतून हे संपादन केलेले असावे. शाहू महाराज भाषण करताना असे म्हणतात की, आज माझे प्रिय मित्र आंबेडकर यांनी या सभेचे अध्यक्षस्थान स्वीकारले. त्यांच्या भाषणाचा लाभ मला मिळावा म्हणून मी शिकारीतून बुध्या येथे आलो आहे. आंबेडकर हे मुकनायक पत्र काढतात व सर्व मागासलेल्या जातींचा परामर्श घेतात. त्याबद्दल मी त्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन करतो. हे भाषणाचे सुरुवातीचे वाक्य मुकनायकाच्या अंकात संपादित करून वगळले आहे. मुकनायक हे पत्र बाबासाहेब स्वतः नामोल्लेख करून चालवू शकत नव्हते. सरकारी नोकरीमुळे त्यांनी मुकनायकामध्ये त्यांनी स्वतःचे नाव वगळले होते. त्यावेळेस मुकनायकाचे संपादक भटकर हे होते. परंतु खरे संपादक बाबासाहेबच होते. भाषणामध्ये शाहू महाराजांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विद्वत्तेची प्रशंसा करताना त्यांना पंडित या पदवीने सन्मानित केले आहे. त्याकाळात पंडित ही पदवी ब्राम्हण विद्वानांना दिली जात होती. हा ब्राम्हण व्यवस्थेचा ज्ञान निर्देशक, ज्ञान बंदी नियंत्रक स्वरूपाचा दंडक होता. तो नाकारण्याच्या उद्देशाने शाहू महाराजांनी डॉ. आंबेडकरांना जाहीर भाषणात पंडित असे संबोधले होते. त्याच बरोबर त्यांच्या स्वतंत्र नेतृत्वाच्या भूमिकेचे प्रसंसीय समर्थन करीत शाहू महाराजांनी त्यांच्या नेतृत्वाविषयी जे भाकित केले आहे. त्याचा उल्लेख मुकनायकाच्या वृत्तांतून वगळला होतो. परंतु एप्रिल 1933 च्या जनताच्या खास अंकात पुढे या भाकितपर विधानाला प्रसिध्दी दिली आहे. या परिषदेतील शाहू महाराजांचे भाषण अनेक संदर्भांनी महत्वपूर्ण होते.

अस्पृष्यांच्या शोषणमुक्ती संबंधी त्यांनी काही अत्यंत कळीच्या मुद्यावर त्यांचे चिंतन मांडले होते. जातीव्यवस्थेवर आधारलेल्या खेडेगावात गाववतनदार, गावपाटील, कुलकर्णी हा सत्ताधारी स्तर अस्पृष्यांचे शोषण करून त्यांची गुलामगिरी टिकवून ठेवतो याची स्पष्ट अचूक जाण शाहू महाराजांना असल्याने त्यांनी बलुतेदारी पध्दत, वेठबिगरी, अस्पृश्य व गुन्हेगार मानलेल्या जातींची हजेरी पध्दत, सार्वजनिक क्षेत्रात पाळली जाणारी अस्पृश्यता, सामाजिक जातिव्यवस्थेतील पारंपारिक नियम व रिवाज हे नष्ट होण्यासाठी वेगवेगळे जातीमुक्तीचे कायदे करून नवनवीन सामाजिक कल्याणाच्या योजना आपल्या संस्थानात लागू केल्या. 1918 साली शाहू महाराजांनी महार वतन नष्ट करण्याचा कायदेशीर आदेश जाहीर केला होता. महार वतनातील वेठबिगरीचे पारंपारिका श्रम महार जातीयांची जातीय गुलामगिरी सातत्यपूर्णतेने टिकवून ठेवते. याच अचूक भान शाहू महाराज आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना होते. ब्रिटीशानी महार वतनाच्या सोईनुसार वापर करून महाराजांवर पारंपारिक जाती नियमाप्रमाणे सरकारी कामे करण्याची सक्ती केली होती. मात्र या कामाचा रोख पगार देण्याऐवजी गावातील परंपरागत बलुत्यांच्या पध्दतीतून तयारीचे जे काही मोबदल्यात मिळेल ते स्वीकारण्याचे लादले. शाहू महाराजांनी महार वतनाचे रूपांतर करण्याचा कार्यक्रम दिला होता. तो त्यांनी संस्थानात धडाडीने राबविताना करवीरच्या महाराणी यासाठी पुढाकार घेतल्याचेही आपल्या भाषणात बोलून दाखविले आहे. डॉ. आंबेडकर या कार्यात त्यांची नक्कीच मदत करतील

असेही त्या भाषणात शाहू महाराज म्हणतात. पुढे डॉ. आंबेडकरांनी दलित मुक्तीच्या लढ्याच्या कार्यक्रम पत्रिकेवर महार वतन बरखास्तीची लढाई केलेली आपल्याला दिसते. तिस-या दशकात महार वतनाची गुलामगिरी मोडीत काढणा-या आंबेडकरांच्या या भाषणाचा सार मुकनायकामध्ये दिलेला आहे.

शाहू महाराज त्यांच्या संस्थानाच्या सत्तेचा उपयोग मुक्तीदायी समाज कारणासाठी करत आहेत. त्यांना सामाजिक कल्याणाचे आणि जातिमुक्त नवसमाज रचनेच्या ध्येयाचे एक मॉडेल संस्थानात केलेल्या कार्यातून भारतापुढे ठेवायचे होते. तथापि ते केवळ त्यांच्या संस्थानापुरते नेतृत्व करणारे नव्हते. त्यांचे नेतृत्व हेच अखिल भारतीय स्वरूपाचे होते. दलित शोषितांच्या मुक्तीसाठी ते कळवळ्याने आणि जिन्हाळ्याने झटत होते. तरीही त्यांनी माणगावच्या परिषदेत प्रांजळपणे स्वतःला दायिचे नेतृत्व म्हणवून डॉ. आंबेडकरांना आईचे नेतृत्व म्हणून संबोधले. शाहू महाराजांच्या जाती भूमिकेचा परिणाम हा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांवर झाला होता.

अशा प्रकारे कोल्हापूर संस्थानातील कागल जहागिरीतील माणगाव येथे राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर या उभयतांच्या पुढाकाराने घडवून आणलेल्या माणगाव परिषदेमध्ये करवीर संस्थान आणि त्याच्या लगतच्या असंख्या इलाख्यांमध्ये अस्पृश्य बांधवांमध्ये कमालीचे परिवर्तन घडून आलेले दिसते. तत्कालीन मनुवादी आणि त्या अनुषंगाने सामाजिक, सांस्कृतिक आणि राजकीय अवर्षनाला बळी पडलेल्या या बहिष्कृत वर्गात कमालीची जागृती आली होती हे यावरून दिसून येते. दीनदुबळ्यांच्या सुख दुःखात कायम खपणारा, संकटसमयी त्यांच्या पाठीमागे मेढ बनून उभा राहणारा, लढण्यास बळ पुरविणाऱ्या एखाद्या देवतेसमान शाहू महाराज या दीनदुबळ्यांना वाटत असे. त्यांचे या पध्दतीचे विलक्षण व्यक्तिमत्व माणगाव परिषदेतून पुढे आलेले आपल्याला दिसते. डॉ. आंबेडकर या नावाच्या सामान्य प्राध्यापकाला अस्पृश्य बांधवासामोर एक छत्रपती संस्थानिकासोबत बसायला मिळाल्यामुळे आंबेडकरांमध्ये एक नवचैतन्य निर्माण झाले असेल असे यावरून दिसते. डॉ. आंबेडकर यांसारख्या अगदी नवख्याच तरूणाला तसेच अस्पृश्य ठरविलेल्या महार तरूणाला करवीर संस्थान नरेश राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज त्यांच्या परळ येथील मुकनायक कार्यालयाच्या ऑफिसमध्ये जावून प्रत्यक्ष भेटतात आणि मदत करतात तसेच आंबेडकरांची कोल्हापूर संस्थानात स्वतः सारथी होवून मिरवणूक काढतात. यावरून डॉ. आंबेडकर आणि शाहू महाराज यांचे सामाजिक सख्य दिसून येते.

संदर्भ:

1. कीर धनंजय, डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर, खंड दुसरा, सुगावा प्रकाशन, पुणे, 1978
2. आंबेडकर बाबासाहेब, मून वसंत (संपा.), बाबासाहेब आंबेडकरांचे बहिष्कृत भारत आणि मुकनायक, शिक्षण विभाग, महाराष्ट्र शासन, मुंबई, 1990
3. खैरमोडे, चां.भ., डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर, खंड दुसरा, सुगावा प्रकाशन, पुणे, 1991
4. कीर धनंजय, राजर्षी शाहू छत्रपती, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, 1979
5. डॉ. पवार जयसिंगराव, राजर्षी शाहू स्मारक ग्रंथ, महाराष्ट्र इतिहास प्रबोधिनी, कोल्हापूर, 2007
6. ढावरे, प्रा. रमेश (संपा.), माणगाव परिषद 61 वा स्मृति महोत्सव विशेषांक, 1982
7. सूर्यवंशी कृ.गो., राजर्षी शाहू: राजा व माणूस, ठोकळ प्रकाशन, पुणे, 1984
8. Sangave Vilas (ed), Rajarshi Shahu Chhatrapati papers -vol-IX, (1920-1936) Shahu Researcah Centre, Shivaji University, Kolhapur, 2005

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

SJIF Impact- 5.54

November 2021 Special Issue 03 Vol. IV

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

Special Issue 3 Volume IV

November 2021

Akshara Publication

Plot No 143 Professors colony,

Near Biyani School, Jamner Road, Bhusawal Dist Jalgaon (Maharashtra) 425201

Website: www.aimrj.com Email: aimrj18@gmail.com

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

E- ISSN 2582-5429

SJIF Impact- 5.54

November 2021 Special Issue 03 Vol. III

Editorial Board

-: Chief & Executive Editor:-

Dr. Girish Shalik Koli

Dongar Kathora

Tal. Yawal, Dist. Jalgaon [M. S.] India Pin Code: 425301

Mobile No: 09421682612 Email: koligirish@gmail.com

-:Co-Editors :-

- ❖ **Dr. Sirojiddin Nurmatov**, Associate Professor, Tashkent Institute Of Oriental Studies, Tashkent City, Republic Of Uzbekistan
- ❖ **Dr. Vivek Mani Tripathi**, Assistant Professor, Faculty of Afro – Asian Languages and Cultures, Guangdong University of Foreign Studies, Guangzhou, Guangdong, China
- ❖ **Dr. Maxim Demchenko** Associate Professor Moscow State Linguistic University, Institute Of International Relationships, Moscow, Russia
- ❖ **Dr. Chantharangsri Phrakhrusangkharak Yanakorn**, Assistance Professor Songkhla, Thailand
- ❖ **Dr. Mohammed Abdraboo Ahmed Hasan**, Assistance Professor (English) The Republic of Yemen University of Abyan General manager of Educational affairs in University of Abyan, Yemen.
- ❖ **Dr. Vijay Eknath Sonje**, Assistant Professor (Hindi) D. N. College, Faizpur [M. S.]
- ❖ **Mr. Nilesh Samadhan Guruchal**, Assistant Professor (English) Smt. P. K. Kotecha Mahila Mahavidyalaya, Bhusawal, Dist. Jalgaon [M. S.] India.
- ❖ **Dr. Shaikh Aafaq Anjum**, Assistant Professor (Urdu) Nutan Maratha Collège, Jalgaon. [M. S.]
- ❖ **Mr. Dipak Santosh Pawar**, Assistant Professor (Marathi) Dr. A.G.D. Bendale Mahila Mahavidyalaya, Jalgaon [M. S.] India.

Scientific Journal of Impact
Factor (SJIF)

TOGETHER WE REACH THE GOAL

International Impact Factor
Services

International Society for Research Activity (ISRA)
Journal-Impact-Factor (JIF)

AMRJ Disclaimer:

For the purity and authenticity of any statement or view expressed in any article. The concerned writers (of that article) will be held responsible. At any cost member of Akshara's editorial Board will not be responsible for any consequences arising from the exercise of Information contained in it.

Index

Sr.No	Title of the Paper & Author's Name	Pg.No
1	भटक्या विमुक्तांच्या साहित्याचे स्वरूप - प्रा. डॉ. दत्तात्रय महादेव डांगे	05
2	साठोत्तरी साहित्य प्रवाहांची सामाजिकता - डॉ. रमेश अर्जुन शिंदे	10
3	साहित्यातील भटक्या व विमुक्त जाती जमातींचे चित्रण एक अभ्यास - प्रा. दिलीप महादू कोने	13
4	भटक्या श्रमिक धनगर स्त्रियांचे साहित्य जात्यावरील ओवी - प्रा. डॉ. तानाजी ज्ञानदेव पाटील	16
5	भटक्या विमुक्तांची आत्मकथने सामाजिक वास्तवाचे प्रभावी स्वकथन - डॉ. विद्या विजय नावडकर	20
6	स्त्रीवादी साहित्यातील शोषित वंचित स्त्रियांचे चित्रण - प्रा. डॉ. ज्योती सुबराव माने	25
7	शोषित आणि वंचितांचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या दलित कथावाङ्मयासमोरील आव्हाने - प्रा. मोहन चव्हाण	29
8	स्त्री जन्मा तुझी हीच कहाणी एक सामाजिक चिंतन - प्रा. स्वाती मगदूम	32
9	नव्वदोत्तरी ग्रामीण कादंबरी - प्रा. डॉ. सोनू लांडे	35
10	दलित साहित्य : काही विशेष - डॉ. सज्जराव पद्माकर	40
11	स्त्रियांचे नियतकालिकांतील वैचारिक लेखन - डॉ. तेजस तानाजी चव्हाण	43
12	स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील दलित आत्मकथनाची वैशिष्ट्ये - डॉ. विजय रेवजे	47
13	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे महिला सक्षमीकरणासंबंधीचे विचार - श्री. सुहास बापू मोरे	50
14	अण्णाभाऊ साठे यांच्या फकिरा कादंबरीतील आशयविश्व व समाजदर्शन - प्रा. डॉ. सुभाष दिनकर आहरे	52
15	श्रमिक साहित्याची धगधग : नारायण सुर्वे यांच्या कविता - श्री. गौरीशंकर दत्तात्रय खोबरे	56
16	दलित आंबेडकरी चळवळीचे भाष्यकार डॉ. गंगाधर पानतावणे - प्रा. डॉ. मधुकर गणेश मोकाशी	60
17	सुनील अवचार यांच्या कवितेतील वंचित शोषितांचे चित्रण - डॉ. मगदूम बळवंत	63
18	दिनकर गायकवाड यांच्या साहित्यातील शोषित आणि वंचितांचे चित्रण - प्रा. डॉ. सुनील जगन्नाथराव निगडे	66
19	कृष्णराव भालेकर यांच्या कवितेमधील श्रमिकांचे चित्रण - प्रा. डॉ. तानाजी अंबादास देशमुख	69
20	नामयाची जनी जगण्याचा आधार : अनुभव नव्हे प्रासंगिकता - प्रा. डॉ. विशाल प्रकाश लिंगायत	73
21	'आंदकोळ' आत्मकथेमधील वास्तवदर्शन - प्रा. डॉ. संगीता पैकेकरी	76
22	'निशाणी डावा अंगठा' कादंबरीतील समस्या - प्रा. डॉ. बाबासाहेब पिरंगोडा नाईक	80
23	'सल' दलित काव्यसंग्रहातील समाज चित्रण - प्रा. सुहास मुरलीधर उघडे	82
24	'मरणकळा' आत्मकथनातील सामाजिक विषमतेचे चित्रण - प्रा. डॉ. कांचन विजय नलवडे	85
25	हिंदी उपन्यास साहित्य में किसानों का चित्रण - प्रा. विश्वनाथ चंद्रकांत पटेकर	88
26	भगवानदास मोरेवाल का साहित्य : शोषित कृषक की दास्ताँ - डॉ. गणेश शेकोकर	91
27	हिन्दी दलित कहानियों में दलित परिवेश का चित्रण - विप्रा जनार्दन राऊल	95
28	जयप्रकाश कर्दम के उपन्यासों में दलित चित्रण ('छप्पर' उपन्यास के विशेष संदर्भ में) - डॉ. भारत श्रीमंत खिलारे	98

अण्णाभाऊ साठे यांच्या फकिरा कादंबरीतील आशयविश्व व समाजदर्शन

प्रा.डॉ.सुभाष दिनकर आहरे

मराठी विभागप्रमुख

रयत शिक्षण संस्थेचे, श्रीपतराव कदम महाविद्यालय, शिरवळ जि. सातारा

भ्रमणध्वनी - 9850209372 email- subhashdaher@gmail.com

१.१ प्रास्ताविक-

मराठी साहित्यामध्ये वेगवेगळे प्रवाह आहेत. या सर्व साहित्यप्रवाहात दलित साहित्याचा प्रवाह वास्तववादी साहित्य प्रवाह म्हणून ओळखला जातो. दलित साहित्यातून दलित समाजाचे खरे दर्शन आपणास होते. हे वास्तव दर्शन दलित साहित्यातील कथा,कादंबरी, कविता, चरित्र-आत्मचरित्र या सर्व साहित्य प्रकारातून आलेले आहे. नामदेव ढसाळ, नारायण सुर्वे, अण्णाभाऊ साठे, बाबुराव बागूल यासारख्या साहित्यिकांनी दलित समाजाचे दुःख, वेदना त्यांच्या साहित्यातून प्रामुख्याने चित्रित केलेली आहे. दलित साहित्यामध्ये लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे यांनी आपल्या लेखणीतून प्रस्थापित व्यवस्थेविरुद्धचा संघर्ष मांडलेला आहे. कथा, कादंबरी, प्रवासवर्णन, लोकनाट्य, पोवाडा आदी साहित्य प्रकारातून त्यांनी दलित समाजाचे चित्रण केलेले आहे.

१.२ अण्णाभाऊ साठे यांचे जीवन व लेखनकार्य -

अण्णाभाऊ साठे यांचा जन्म १ ऑगस्ट १९२० रोजी सांगली जिल्ह्यातील वाळवे तालुक्यातील वाटेगाव येथे झाला. वडील भाऊराव सिद्धोजी साठे व आई काळुबाई यांच्या पोटी मातंग समाजात त्यांचा जन्म झाला. त्यांचे मूळ नाव तुकाराम असे होते. त्यांच्याबाबतीत असे म्हटले जाते की अण्णांनी दीड दिवसाची शाळा केली होती. पुढील शिक्षण जीवनाच्या शाळेत झाले होते. अतिशय गरिबी त्यांनी पाहिली होती. परंतु मूलतःच ते प्रतिभावंत होते. त्यांच्या साहित्याची वर्गवारी पुढील प्रमाणे करता येईल.

१ कादंबरी - आग, आघात, अहंकार, चित्रा, फुलपाखरू, वारणेच्या खो-यात, रत्ना, चंदन, मास्तर, माकडीचा माळ, वैजयंता, वारणेचा वाघ, फकिरा, वैर इ.

२ कथासंग्रह - बरबादया कंजारी, चिरानगराची भूत, निखारा, नवती, पिसाळलेला माणूस, आबी, फरारी, भानामती, लाडी, कृष्णाकाठच्या कथा, खुळवाडी, गजाआड, गुन्हाळ इ.

३ प्रसिद्ध पोवाडे- स्टॅलिनग्राडचा पोवाडा, बर्लिनचा पोवाडा, बंगालची हाक, पंजाब-दिल्लीचा दंगा, महाराष्ट्राची परंपरा, मुंबईचा कामगार इ.

४ प्रवासवर्णन- माझा रशियाचा प्रवास.

५ नाटक- इनामदार, पेंग्याचं लग्नीन, सुलतान.

६ तमाशा वगनाट्य- अकलेची गोष्ट, खाप-या चोर, कलंत्री, बिलंदर बुडवे, बेकायदेशीर, पुढारी मिळाला, मूक मिरवणूक, माझी मुंबई, देशभक्त घोटाळे, दुष्काळात तेरावा, निवडणुकीतील घोटाळे, लोकमंत्र्यांचा दौरा इत्यादी.

७ अण्णाभाऊ साठे यांच्या कादंबरीवर आधारित चित्रपट - वैजयंता, टिळा लावते मी रक्ताचा, डोंगराची मैना, मुरली मल्हारी रायाची, वारणेचा वाघ, अशी ही साता-याची तन्हा, फकिरा इ.

अण्णाभाऊ साठे यांच्या लेखनाचे वैशिष्ट्य म्हणजे त्यांचे लेखन हे सामाजिक बांधिलकी मानणारे आहे. दलितांनी दिलेली जुंज त्यांच्या साहित्यातून प्रामुख्याने चित्रित झालेली आहे." लेखकाच्या व्यक्तिमत्त्वाची जडणघडण, त्याची साहित्यविषयक भूमिका व त्याची निर्मिती समाजसापेक्ष असते " डोंगरदऱ्यातील रणभेदी मराठी माणूस प्रथमतः मराठी साहित्यात त्यांनी आणला.

त्यांच्या संपूर्ण लेखनातून बुद्धिवाद, समाजवाद, स्वातंत्र्य, समता, बंधुता ही मूल्ये जोपासलेली आहेत. त्यांच्या मनावर महात्मा ज्योतिबा फुले, राजश्री शाहू महाराज; कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या विचारांचे संस्कार झाले होते. अण्णाभाऊ साठे नेहमी म्हणत, 'हे जग, ही पृथ्वी शोषाच्या मस्तकावर नसून दलितांच्या तळहातावर तरलेली आहे.' त्यांचे विचार आजही प्रेरणादायी आहेत. नारायण सुर्वे यांच्या मते अण्णाभाऊंनी गिरणीत काम करित करित आपल्या लेखणीतून स्वातंत्र्याच्या चळवळीच्या अफाट जनसागरात लढाऊ माणसे निर्माण केलीत.

१.३ फकिरा कादंबरीतील आशयविषय -

अण्णाभाऊ साठे यांनी गोरगरीबांचे जीवन जवळून पाहिलेले होते. ग्रामीण, पददलित, लाचारीने जीवन जगणारी माणसे त्यांच्या लेखणीचा विषय झाली. त्यांच्याविषयी आपुलकी बाळगून त्यांनी लेखन केले. 'फकिरा' ही कादंबरी महाराष्ट्रातल्या एका खेड्यातल्या समाजजीवनाचे चित्रण करणारी आहे. वाटेगावच्या शंकर पाटलाला दिलेल्या वचनाला जागणारे फकिरा व राणोजी आपणास दिसतात. गावात कुठलाच आनंद नाही, यात्रा नाही हे दुःख शंकर पाटील राणोजीला सागतो आणि दुसऱ्या गावातील जोगतिणीच्या हातातील वाटी काढून आणण्याचा प्रयत्न राणोजी करतो मात्र राणोजीचा मृत्यू होतो. शिगावच्या यात्रेतून यशस्वीपणे वाटी पळून आणणाऱ्या राणोजीला वाटेगावच्या हद्दीत येऊन बापू खोत मारतो. राणोजीला वाटेगावच्या हद्दीत शिरून बापू खोताने मारले होते. त्यामुळे वाटेगाव आणि शिगाव या दोन गावांमध्ये या घटनेवरून मोठा संघर्ष निर्माण होतो. पुढे फकिरा मोठा झाल्यानंतर याच बापू खोताला मानवतावादी दृष्टिकोनातून जीवदान देतो. गावातील विष्णुपंत कुलकर्णी दौलतीचे सांत्वन करण्यासाठी येतात. राणोजीची दोन पोरे फकिरा व साधु जगली पाहिजे, असे म्हणतात व त्यांना मदतही करतात. आठ वर्षे वाटेगावात यात्रा सुखरूप पार पडते. परंतु बापू खोत हात बांधून बसलेला नव्हता तोही प्रयत्न करत होता. वाटेगावच्या यात्रेतून जोगतिणीची वाटी पळवण्याचा प्रयत्न बापू खोताची माणसं करतात. या झटापटीमध्ये फकिरा बापू खोताला पकडतो. फकिराने मुठीसकट त्याची तलवार उडवलेली असते. वाटी देऊन खोत 'न मारण्याची' विनंती करतो. ज्या बापू खोताने आपल्या वडिलाला मारलेले आहे त्या बापू खोताला फकिरा एका अर्थाने जीवदान देतो. सामान्य माणसावर अन्याय होऊ न देणे असाच फकिराचा दृष्टिकोन आपल्याला दिसतो. मला मारू नको अशी केविलवाणी भीक मागणाऱ्या खोताला तो जीवदान देतो. शरण आलेल्याला मरण देऊ नये, निशस्त्र माणसावर हल्ला करू नये ही मूल्ये तो पाळतो. अशाप्रकारची सहनशीलता फकिराजवळ आहे. मात्र फकिराला एका गोष्टीचे वाईट वाटते की इंग्रज सरकार, बापू खोत आणि रावसाहेब पाटील हे आपल्या जातीतील लोकांना उगीचच त्रास देतात. फकिरा हा शब्दाला जागणारा आहे. मुसक्या बांधलेल्या अवस्थेत सत्तू भोसलेला शत्रूच्या गराड्यातून तो सहीसलामत सोडवतो. तेव्हा सत्तू म्हणतो, 'नाईक तुम्ही आला म्हणून सत्तू वाचला. आता तुम्हाला माझ्या काही आयाबहिनी दुवा देतील. तुला पुढील आयुष्य फकिरा मुळे मिळालं. तेव्हा भाऊ असावा तर असा फकिरा सारखा.' असे उद्गार त्याच्या तोंडातून उत्स्फूर्तरित्या निघतात. पुढे रोगराई व दुष्काळामुळे मांग महार वाड्यातील दलित समाजातील लोक हैराण होतात. उपाशी राहून किती दिवस काढायचे म्हणून फकिरा सावकार, श्रीमंत लोक यांच्यावर दारोडे घालतो. आपल्या गोरगरीब उपाशी लोकांना खाऊ घालतो. आम्ही जगलंच पाहिजे, या उद्देशाने इंग्रज राजवटीविरुद्ध तो बंड करून उठतो. जनतेच्या अन्नपाण्याची, रोगराईची व जनतेच्या जीवाची कदर न करणारे सरकार फकिराला अजिबात आवडत नाही. शेवटी फकिरा मृत्युला कवटाळण्यास तयार होतो. दीडशे माणसांची सशस्त्र फौज घेऊन फकिरा मठकर वाड्याला लुटायला निघाला. तेथील धान्य तो घेतो व गोरगरीब जनतेला वाटतो. सर्वांना समान वाटप करा असे तो आपल्या सहकाऱ्यांना सांगतो. माणसाच्या जीवापेक्षा दुसरे भौल्यवान काही नाही हे तो समजावून देतो. बापू खोताची मुलगी वाटेगावच्या रावसाहेब पाटलास दिलेली असते. हे दोघे मिळून फकिराला त्रास देण्याचा प्रयत्न करतात. इंग्रज पोलिस अधिकारी बाबरखानाचे ते हस्तक बनतात. पुढे वाटेगावची पाटीलकी रावसाहेब पाटलाकडे येते तेव्हा तो फकिरावर व त्याच्या बांधवांवर अधिकाधिक अन्याय करण्याचा प्रयत्न करतो. दिवसभराच्या तीन-तीन वेळा घेतलेल्या हजेरीमुळे फकिरा व त्याचे सार्थादार वैतागून जातात, वाद होतो. फकिराचा स्वभाव अन्यायाला विरोध करणारा असा आहे. रावसाहेब पाटलाला तो धडा शिकवतो. बेडसगावचा खजिना लुटल्यानंतर इंग्रज अधिकारी मात्र फकिराला पकडण्याचा वारंवार प्रयत्न करतो. फकिराची ताकद ही त्याची माणसं आहेत. अशावेळी त्याच्या माणसांनाच आपण कैद केलं तर फकिरा शरण येईल. बेडसगावच्या प्रसंगी तो रघु

वामणाच्या स्त्रीला सांगतो की 'आई थांब ,मी खजिना नेणार हाय ,तुम्हास्नी वरबाळायला मी आलो नाय कारण अन्नू खाऊन उपाशी माणसाला जगात किंमत नसते, जावा आपल्या घरात बसा ' शेवटी शरण गेल्याशिवाय फकिराला इलाज नसतो. आपली माणसं इंग्रजांच्या छावणीतून सोडवून आणणे हे तो उद्दिष्ट मानतो. फकिराला व त्याच्या साथीदारांना छावणीत सोडून फकिराचे कुटुंब व त्याची समाजातील माणसे माघारी फिरतात. आता फकिराची भेट होणार नाही, असे सर्वांनाच वाटते.फकिराला इंग्रज अधिकारी घेऊन जातात. अन्याया विरुद्ध लढणारा फकिरा वाचकांच्या लक्षात राहतो.

१.४ फकिरा कादंबरीतील समाजदर्शन -

अण्णांच्या सर्व कादंबऱ्यांची भाषा खास त्यांच्या समाजजीवनातील जडणघडणीची आहे. तिला प्राचीन मराठी भाषेचा जसा संदर्भ लाभलेला आहे तसा लोकभाषेचाही मोठा आधार लाभलेला आहे. लेखक म्हणून अण्णाभाऊ साठे यांच्याजवळ आपल्या समाजाविषयी व्यापक सहानुभूती होती. त्यांच्या साहित्यातील नायक मानव मुक्तीचा ध्यास घेणारा नायक आहे. पूर्वीच्या लेखनापेक्षा वेगळे असे लेखन त्यांनी केले. फकिराविषयी शांताबाई शेळके म्हणतात, "फकिरा ही अण्णाभाऊ साठे यांची कादंबरी वाचताना एरव्हीच्या पांढरपेशा वातावरणातून अगदी अपरिचित आणि अद्भुत अशा वातावरणात गेल्यासारखे वाटते. कारण स्थळ आणि काळ या दोन्ही दृष्टीने फकिरा ही कादंबरी इतर मराठी कादंबऱ्याहून फार वेगळी आहे." फकिरा या कादंबरीतील परिसर हा दक्षिण महाराष्ट्रातील वारण्याचे खोरे, वाटेगाव व त्या जवळील खेडे असा आहे. कादंबरीत पारतंत्र्याच्या काळाचे चित्रण आहे.सर्व जातीची माणसे फकिरा या कादंबरीतून आपणास दिसतात. फकिरा या कादंबरीतील परिसरवर्णन, सर्व पात्रांचे स्वभाव चित्रण हे अतिशय वेगळ्या पद्धतीने रेखाटलेले आहे. शाहीर विठ्ठल उमाप म्हणतात, " महाराष्ट्राच्या प्रांगणात अनेक तेजस्वी तारे चमकले. त्यापैकी अण्णाभाऊ साठे एक आहेत अण्णाभाऊंनी जनसामान्यांना वैचारिक वावरात प्रतिभा आणि प्रतिमांची पेरणी केली. संघर्षाच्या गोफणीने विषमतावादी टोळ्यांना पिटाळून लावले. तळागाळातील बहुजनांना जागे करून सावकारशाही आणि भांडवलशाहीचा मुडदा पाडला. " त्यांच्या साहित्यातील व्यक्तिरेखा कष्टाळू ,गरीब व प्रामाणिक आहेत परंतु ते लाचार नाहीत. 'फकिरा' कादंबरीतील फकिरा हा वचनाला जागणारा आहे. वै-याच्या घे-यात सापडलेला सत्तू मदतीची याचना फकिराकडे करतो तेव्हा दिलेल्या शब्दाला तो जागतो. अण्णाभाऊ साठे यांच्या कलाकृतीतील माणसं बेरकी, स्वार्थी परंतु जीवास जीव देणारी आहे मात्र ते देशद्रोही नाहीत. उपासमारीने मरणारी रयत काही करून जगली पाहिजे, त्यांच्या चुली पेटल्या पाहिजेत ,ती उपाशी मरायला नको अशी फकिराची धारणा असते. फकिरा या कादंबरीतून तत्कालीन समाजजीवनाचे, माणसांचे वेगवेगळे स्वभाव, त्यांच्या जगण्याचे प्रश्न ,पारतंत्र्याच्या काळाचे दर्शन, मानवी स्वभाव या सर्व दृष्टीने वेध घेतलेला आहे. समाजातील वंचित व दुर्लक्षित समाजाचे चित्रण फकिरातून केलेले आहे आणि अशा या समाजातील एक दुर्लक्षित व्यक्ती कादंबरीचा नायक होऊ शकतो ही गोष्ट मराठी साहित्याच्या दृष्टीने आगळीवेगळी आहे व वैशिष्टपूर्ण आहे. मराठीत प्रादेशिक म्हणून जे कादंबरी लेखन झाले त्यातून मानवी जीवनाचे ,निसर्गाचे ,दरिद्र्याचे, रीतिपरंपरांचे चित्रण आलेले आहे. अण्णाभाऊ साठे यांच्या फकिरा कादंबरीत हे प्रामुख्याने दिसून येते .त्यांनी जे बघितले , अनुभवले, भोगले तेच लिहिले. फकिरा कादंबरीच्या प्रस्तावनेत वि.स.खांडेकर म्हणतात ' दिघे, माटे ,ठोकळ ,भोसले, व्यंकटेश माडगूळकर, मिरासदार, शंकर पाटील, रणजित देसाई यांच्यापेक्षा अण्णांच्या लेखनाचा ढंग निराळा आहे ' भालचंद्र फडके यांच्या मते मराठी कादंबरीच्या वाटचालीतील एक महत्त्वाचा टप्पा म्हणजे अण्णाभाऊंची फकिरा ही कादंबरी होय.

फकिराच्या निष्ठेची, स्वाभिमानाची,स्वातंत्र्यप्रेमाची ,चारित्र्याची ,पराक्रमाची नाळ छत्रपती शिवरायांच्या आदर्शाशी जोडलेली आहे. छत्रपती शिवरायांचे स्वराज्य घडविण्यासाठी प्राणाचे बलिदान करणाऱ्या पूर्वजांचे रक्त फकिराच्या नसानसातून खेळत आहे. तो तळहातावर शीर घेऊन निर्भयपणे लढणारा न्यायप्रेमी व शूर आहे. इंग्रज अधिकाऱ्याला तो म्हणतो, ' ही तलवार माझ्या पूर्वजांना शिवाजीराजांनी दिली आहे. तिला घेऊन माझा बाप लढला होता. आता मी आपणासोबत लढतो. ' फकिराला आजूबाजूच्या श्रीमंतांची घरे फोडून पैसा मिळवता आला असता परंतु त्याचा संघर्ष इंग्रज सरकारशी आहे. बेडसगावच्या दिशेने पाहत खंबीरपणे तो म्हणतो, ' चला तयारी करा तो खजिना मारु या. ' गरिबांवर ,महारमांगावर अन्यायकारी हजेरी लावणारे इंग्रज सरकार उलथून पाडण्याचे स्वप्न त्याचे आहे. जात-पात भेद फकिराला मान्य नाहीत.

वडिलधाच्या व्यक्तीविषयी त्याच्या मनात नितांत आदर आहे मात्र चुकीचे वर्तन करणाऱ्यांना तो सोडत नाही. बायका मुलींना त्रास देणाऱ्या व त्यांच्या अब्रूला हात घालणाऱ्या व्यक्तींना तो शिक्षाही करतो. पोट्यासाठी नाइलाजाने दरोडे टाकायची वेळ आमच्यावर आली. आम्हाला स्त्रियांच्या मौल्यवान दागिन्यांची आवश्यकता नाही, असे फकिरा म्हणतो. नीतिनियम, चारित्र्य त्याला कळते, स्त्रियांचा आदर व सन्मान तो करतो. फकिरा हा चारित्र्यवान, बंडखोर व स्वातंत्र्यप्रेमी असा आहे. या कादंबरीतील बहुतेक माणसे समाजाच्या तळागाळातील आहेत. फकिरा, राधा, विष्णुपंत, राणोजी, दौलती, शंकरराव पाटील, बापू खोत, सत्तू ही सगळी पात्रे ग्रामीण भागाचे प्रतिनिधित्व करतात. फकिरा हा स्वार्थी नाही, शेवटी आपल्या दोनशे माणसांची सुटका व्हावी म्हणून इंग्रज अधिकाऱ्यांना आपल्या साथीदारांसह तो शरण जातो. त्याप्रसंगी प्रत्येकाच्या मनात फकिराच्या पराक्रमाविषयी अभिमान होता. फकिराच्या बरोबर त्याचे साथीदार हरी, मुरा, पिरा हे आहेत. आपल्यामुळे आपल्या समाजातील एवढ्या लोकांना शिक्षा नको, त्यांचा छळ नको म्हणून तो इंग्रज अधिकाऱ्याला शरण येतो. फकिराच्या प्रत्येक शब्दाला मान देणारे, जीवाला जीव देणारे त्याचे साथीदार आहेत. तसा तो हृदयाने कोमल तसाच स्वाभिमानी, शूर, बाणेदार व मानवतावादी असा आहे. अण्णाभाऊ साठे म्हणतात, 'फकिरा उपेक्षित होता व तो माझा होता. त्याच्या कर्तृत्वाचा पसारा आवरून कादंबरी लिहिली आहे.' 'फकिरा हे साहित्यसम्राट अण्णाभाऊ साठे यांच्या मनन, चिंतन आणि मंथनातून निर्माण झालेले बहुमोल असे साहित्यरत्न आहे. अण्णाभाऊंनी एक स्वाभिमानी, पराक्रमी, अजस्र ताकदीचा बंडखोर युवक तसाच मानवतावादी फकिरा आपल्या लेखणीच्या ताकदीने साहित्यविश्वात अजरामर केला आहे.' 'फकिरा ही कादंबरी जेवढी लोकप्रिय झाली तेवढाच या कादंबरीवरील फकिरा हा चित्रपटही लोकप्रिय झाला.

१.५ समारोप -

मानवमुक्तीचा ध्यास घेऊन अण्णाभाऊंनी जीवनभर लढा दिला. प्रतिकूल परिस्थितीत वैयक्तिक जीवनातील दुःख, दैन्य, दारिद्र्य यावर मात करून या लोकशाहिराने साहित्य सेवेबरोबरच स्वातंत्र्य चळवळीतही भाग घेतला. आपल्या शाहिरी पांवाड्यातून समाजाचे मन जागृत ठेवले. अन्याय अत्याचार व समाजातील विसंगती याविरुद्ध त्यांनी नेहमी बंडखोरीची भूमिका ठेवली.

संदर्भटिपा -

1. दिगंबर पाध्ये, 'साहित्य, समाज आणि संस्कृती', लोकवाडमयगृह, मुंबई, प्रथम आवृत्ती, १९९८, पृ. ५.
2. संपा. दीपक चांदणे, अस्मिता चांदणे, लोकसाहित्यिक अण्णाभाऊ साठे समग्र वाडमय खंड १, प्रतिमा पब्लिकेशन्स पुणे, द्वितीय आवृत्ती, अण्णाभाऊ साठे साहित्याविषयक गौरवोद्गार - शांता शेळके, २०१४, पृ. ५.
3. तत्रेव, अण्णाभाऊ साठे साहित्याविषयक गौरवोद्गार - विठ्ठल उमाप, २०१४, पृ. ६.
4. विमल वाघमारे, 'फकिरा अण्णाभाऊ साठे आणि मातंग समाज', सुधीर प्रकाशन, वर्धा, प्रथम आवृत्ती, २०११, पृ. ४३.

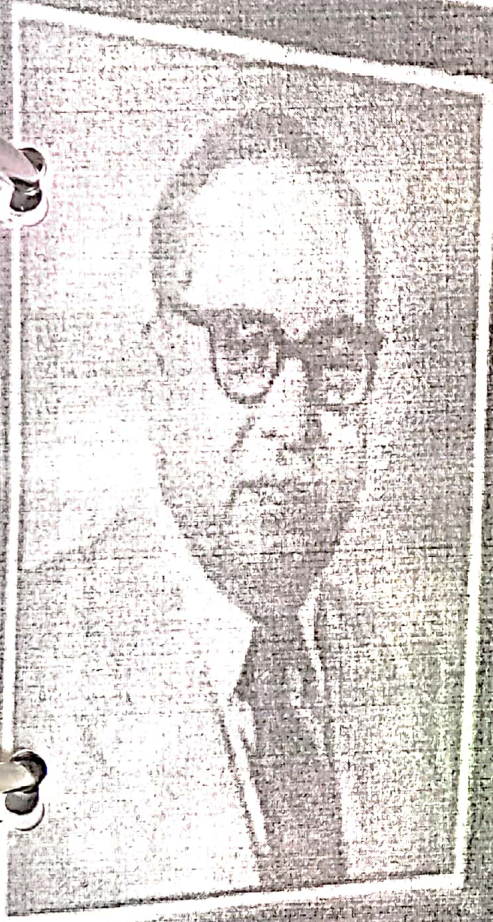
ISSN : 2231 4377
(Peer Reviewed Journal)

SAKSHAM SAMIKSHA त्रैमासिक सक्षम समीक्षा

मराठी भाषा-साहित्य व संशोधक मराठी अकादमी मुंबई
संपादक : प्रा. डॉ. विलेग विश्वनाथ त्रिभुवन

वर्ष : ११ वे अंक : महिला
एप्रिल-मे-जून २०२१

डॉ. शरणकुमार लिंबाळे साहित्य विशेषांक

विनायक क्षेत्र : * राज्य : पश्चिम बंगाल (कलकत्ता), उत्तर प्रदेश (वाराणसी), कर्नाटक, गोवा, गुजरात (राजकोट), तेलंगणा (हैदराबाद)
* जिल्हा : पुणे, अहमदनगर, नाशिक, मुंबई, ठाणे, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, रायगड, कोल्हापूर, सातारा, सांगली, सातारा, स्वतंत्र
लातूर, परभणी, बीतना, औरंगाबाद, नाशिक, अमरावती, नांदेड, उस्मानाबाद, धुळे, नंदुरबार, चंद्रपूर, गडचिरोली, नाशिक

■ एसडीएम/पुणे/एमआर/६१/६/४/२०१३ ■ आयएतएसएन : २२३१-४३७७

SAKSHAM SAMIKSHA त्रैमासिक सक्षम समीक्षा

■ संपादक :

प्रा. डॉ. शैलेश विश्वनाथ त्रिभुवन
(एम.ए., एम.फिल., पीएच.डी. - मराठी)

मराठी भाषा-वाङ्मय व संशोधन यासाठी असलेला मंच

■ वर्ष : ११ ये ■ अंक : पहिला ■ एप्रिल-मे-जून २०२१

■ प्रकाशक, मालक, मुद्रक :

सुनिता शैलेश त्रिभुवन (एम.ए. - मराठी)

■ पत्र व्यवहारचा पत्ता : शब्दाली प्रकाशन

बी-५/२०६/दुसरा मजला, राहुलनिसर्ग, अतुलनगर,
चारजे-माळवाडी, पुणे - ४११ ०५८.

■ मो. : ९९२२१ ३०१५७, ७८८८२ ६२३१०

■ Email : dr.shallesh.tribhuvan@gmail.com

■ टाईपसेटिंग : गणेश ग्राफिक्स, पुणे.

■ मुद्रक : गणेश ग्राफिक्स, पुणे. मो. ९०११७७३३२२

■ मुखपृष्ठ : संपादक

■ मुद्रित शोधन : प्रा. संग्राम गोतावी, मो. ८२३७७६६००९

■ वर्गणी : वार्षिक: व्यक्ती: रु.४००/- संस्था : रु.४५०

पाच वर्षे : व्यक्ती: रु.२,०००/- संस्था: रु.२,२५०

■ लेख : ७०८ श्रीलिपीमध्ये व ओपन फ़ाईलमध्ये पाठवावेत.

■ वार्षिक व पंचवार्षिक वर्गणी : आपल्या स्थानिक बँकेत -

■ बँक ऑफ महाराष्ट्र, कर्वेनगर, पुणे.

(IFCS Code - MAHB 00 00 970)

'शब्दाली प्रकाशन' पुणे. (खाते क्र. : 60058138435)

या खात्यावर जमा करून सदर पावती

शब्दाली प्रकाशनाच्या पत्त्यावर पाठवावी.

■ Google Pay & Phone Pay No.: ९९२२१ ३०१५७

Google Pay & Phone Pay ने वर्गणी पाठवल्यास

Phone Screenshot व पत्ता What'sup वर पाठवणे

■ सल्लागार मंडळ (Advisor Committee)

डा. नागनाथ कोतापळे (पुणे) - दूरभाष: ८८८०५७७०८८

डा. राधसाहेब कसबे (नासिक) - दूरभाष: ९८५०५४७५७८

डा. यशवंत मनोहर (नागपूर) - दूरभाष: ८००७१५५५७७

डा. निशिकांत मिरजधर (पुणे) - दूरभाष: ९९७०९८४५६२

प्रा. दत्ता भगत (औरंगाबाद) - दूरभाष: ९८८१२३००८४

प्रा. उत्तम कांबळे (नासिक) - दूरभाष: ९८८१०९९१४३

प्रा. डॉ. आनंद पाटील (कोल्हापूर) - दूरभाष: ९४०४१४०९९५

प्रा. डॉ. मनोहर जाधव (पुणे) - दूरभाष: ८७९६६४३८६४

■ परीक्षण समिती (Review Committee)

प्रा. डॉ. संजय करंदीकर (गुजरात) - दूरभाष: ९९०९९९९७८

प्रा. डॉ. अनिल सपकाळ (मुंबई) - दूरभाष: ८३५५९३१०९२

प्रा. डॉ. सुधाकर शेलार (अ.नगर) - दूरभाष: ९८९०९१३२३६

प्रा. डॉ. शैलेंद्र लेंडे (नागपूर) - दूरभाष: ८९४९३१२१३४

प्रा. डॉ. प्रभाकर देसाई (पुणे) - दूरभाष: ९८८१९०८०२०

प्रा. डॉ. पृथ्वीराज तौर (नांदेड) - दूरभाष: ७५८८४१२१५३

■ संपादक मंडळ (Editor Committee)

प्रा. डॉ. सुनिल चंदनशिवे (कोल्हापूर) - दूरभाष: ९८२२२०९४८९

प्रा. डॉ. सावित्रा तुपरे (सोलापूर) - दूरभाष: ९८२२९८४३१३

प्रा. डॉ. तुषार चांदवडकर (नासिक) - दूरभाष: ९४२२९४३६५२

प्रा. डॉ. बाळासाहेब लबडे (रत्नागिरी) - दूरभाष: ९९२१८४६१९८

प्रा. विनय मडगावकर (गोवा) - दूरभाष: ८३०८४७७६६४

प्रा. डॉ. संजय कांबळे (कर्नाटक) - दूरभाष: ९९६४३५८४८९

प्रा. डॉ. सुनेष रणवीर (प. बंगाल) - दूरभाष: ७५८५९५०३६५

प्रा. डॉ. ताहिर पठाण (उ. प्रदेश) - दूरभाष: ९९२२०२६६९८

प्रा. डॉ. सुभाष आहिर (सातारा) - दूरभाष: ९८५०२०९३७२

■ या अंकातील लेखांनुन व्यक्त झालेल्या लेखकांच्या मतांशी सल्लागार मंडळ, परीक्षण समिती, संपादक मंडळ, मालक मुद्रक आणि प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही.

■ या त्रैमासिकात लेख, शोधनिबंध, कविता छापण्यासाठी कोणतीही रक्कम स्वीकारली जात नाही. परंतु सभासदत्व अनिवार्य आहे.

■ महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकाच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले असले, तरी या नियतकालिकातील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असलेच असे नाही.

■ या अंकातील लेख कराबद्ध असून इतरत्र पूर्ण परवानगी शिवाय छापता येणार नाहीत. (संपादक)

सक्षम समीक्षा - डॉ. शरणकुमार लिखाळे साहित्य विशेषांक - एप्रिल-मे-जून २०२१ | ०१

अं | त | रं | ग

* संपादकिय (मनोगत)

१. सनातन: भारतीय समाजाचे अस्वस्थ वास्तव	प्रा. डॉ. प्रदीप आगलावे (नागपूर)	०४
२. 'अक्षरमाशी - दाहक आत्मव्यथेचा जीवनप्रवास'	प्रा. डॉ. सुभाष आहेर (सातारा)	०८
३. बहिष्कृत समाजाची जीवघेणी वेदना - गावकुसाबाहेरील कथा	प्रा. डॉ. सुनील चंदनशिवे (कोल्हापूर)	१२
'सनातन' नंतर 'रामराज्य' ...	प्रा. डॉ. विजयकुमार खंदारे (पुणे)	१५
सनातन: दलितांच्या सनातन वेदनेची अधुरी कहाणी	प्रा. डॉ. सुधाकर शेलार (अहमदनगर)	१९
६. दलित ब्राह्मण : मानवी वृत्तीं मधील बदलांचा आलेख रेखाटणारी कथा	प्रा. सौ. दया जेठे (अहमदनगर)	३२
७. झुंडीचे मानसशास्त्र आणि भाबडा आशावाद मांडणारी कादंबरी : झुंड	प्रा. डॉ. संजय नगरकर (पुणे)	३६
८. शरणकुमार लिंबाळे यांचे कादंबरी लेखन	प्रा. डॉ. सोमनाथ दडस (पुणे)	४१
९. हिंदू मानसीकतेचा सनातन संघर्ष	श्री. नरेन्द्र शेलार (नागपूर)	४५
१०. सनातन : डॉ. शरणकुमार लिंबाळे	प्रा. डॉ. सूर्यनारायण रणसुभे (लातूर)	५०
११. दलित ब्राह्मण दलित साहित्य चळवळ आणि दलित समाज यांचे धगधगते वास्तव !	प्रा. डॉ. जितेंद्र कदम (खटाव)	५८
१२. डॉ. शरणकुमार लिंबाळे यांची कविता : एक क्रांतिकारी युगविधान	प्रा. डॉ. प्रतिभा सुरेश जाधव (नाशिक)	६१
१३. अक्षरमाशी आत्मकथनातील लोकतत्त्वे : काही निरीक्षणे	प्रा. प्रबंधिका शेलार (अहमदनगर)	६९
१४. दलित साहित्याचे सौंदर्यशास्त्र : नवीदृष्टी	प्रा. डॉ. सीमा नाईक-गोसावी (बारामती)....	७८
१५. संपादक शरणकुमार लिंबाळे : संपादन दृष्टी आणि दृष्टिकोन	प्रा. डॉ. अनिल सपकाळ (मुंबई)	८०
१६. डॉ. शरणकुमार लिंबाळे यांची मुलाखत	प्रा. डॉ. शैलेश त्रिभुवन (पुणे)	८७

'अक्षरमाशी -
दाहक आत्मव्यथेचा
जीवनप्रवास'

प्रा.डॉ. सुभाष आहरे
मराठी विभाग प्रमुख
रयत शिक्षण संस्थेचे श्री
पतराव कदम महाविद्यालय
शिरवळ ता. खंडाळा, जि.
सातारा ४१२८०१
दूरभाष : ९८५०२०९३७२

अक्षरमाशी
डॉ. शरणकुमार लिंबाळे
दिलीपराज प्रकाशन, पुणे
नववी आवृत्ती ५ जून २१
पृष्ठ : ११८
किंमत : १५०/-

प्रास्ताविक : साहित्य हा समाजमनाचा आरसा असतो. समाजजीवनाचा विविध आविष्कार मराठी साहित्याच्या विविध प्रवाहातून होतो. दलित साहित्य हा एक मराठी असाच एक समृद्ध प्रवाह आहे. दलित साहित्य प्रवाह हा जीवनवादी साहित्यप्रवाह मनोरंजनासाठी साहित्य वाचनाच्या वाचकांना दलित साहित्याने विचारप्रवृत्त केले. साहित्याच्या वैभवात भर पडली. 'समाजजीवनात निरनिराळ्या स्तरांतील संतांनी साहित्य आणि संस्कृतीच्या इतिहासात जसे भक्तियुग निर्माण केले तसेच दलित व लेखकांनी त्यात क्रांतियुगाची निर्मिती केली. पारंपरिक मूल्ये नाकारणे सोपे नसते. साहित्याने ती नाकारली व नवा मूल्यकोश दिला.' दलित लेखकाने आपल्या लेख स्वतःचे, समाजाचे दुःख प्रखरतेने मांडलेले आहे. काहींनी वेदनांची अभिव्यक्ती केले काहींनी विद्रोहाचे रूप धारण केले. दलित साहित्याने मराठी भाषेची व समकालीन साहित्याची समृद्धी वाढवली. दलित समाजाला एक आत्मभान प्राप्त करून देण्याचे दलित साहित्याने केले हे प्रकषण जाणवते. 'दलित साहित्य हेच मुळी लाक्षणिक असे दलित आत्मकथन आहे. कविता म्हणजे वेदनेचा आत्मोद्धार असेल तर दलित कविता आहे. दलित कादंबरीत दलित कथा आहे आणि दलित आत्मकथेत अथवा दलित आत्मचरित्रात दलित कादंबरी आहे.' साठोत्तरी साहित्य प्रवाहात दलित साहित्य अनन्यसाधारण स्थान प्राप्त केले आहे.

दलित आत्मकथने : दलित आत्मकथनांना मराठी साहित्यात एक समृद्ध परंपरा आपल्या वाढत्या आलेले दुःख, अपमान, रुढी-परंपरा, उच्चवर्णीयांची मानसिकता सर्वांचे चित्रण दलित लेखकांनी आत्मकथनातून केलेले आहे. दलित आत्मकथन वाङ्मयीन, सांस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक व पर्यावरणीय दृष्टिकोनातून अभ्यास करणे आवश्यक आहे. तरच जातीच्या उतरंडीची कल्पना व पूर्वकालीन त्याची दाहक समजण्यास मदत होईल. आत्मकथनाचा कालपट आत्मचरित्राच्या तुलनेत छोटा असतो काही अभ्यासक आत्मकथनालाच आत्मकथा, स्वकथन हा शब्दप्रयोग वापरता आत्मकथनातील निवेदनात प्रांजळपणा महत्त्वाचा असतो. 'मूल्यगर्भ दृष्टीने घेतले आत्मशोध ही आत्मचरित्राची पायाभूत गरज असते.' आत्मकथनात सत्यकथना बांधिलकी ठेवणे आवश्यक आहे. यामध्ये आत्मस्तुती, आत्मप्रौढी, आत्मसमर्थ लेखकाने टाळले पाहिजे. कठोर आत्मपरीक्षण करूनच घटनांची मांडणी लेखकाने करावी यात 'स्व' चा शोध घेणे महत्त्वाचे असते. 'स्व' च्या मांडणीतून 'आम्ही' चे दर्शन दलित आत्मकथनातून विशेषत्वाने दिसून येते. या अर्थाने 'दलित साहित्याला एक सामाजिक प्रयोजन आहे कारण दलित साहित्य ही एक अन्वर्थक अशी सामाजिक व सांस्कृतिक घटना आहे. म्हणून दलित साहित्याचा सामाजिक अर्थ लावण्याचा प्रयत्न, दलित साहित्याचे सामाजिक फलश्रुती शोधण्याचा प्रयत्न आज ना उद्या होणे स्वाभाविकच आहे.' अक्षरमाशी या आत्मकथनाचा अभ्यास या दृष्टीने होणे आवश्यक आहे.

शरणकुमार लिंबाळे यांचे साहित्य : शरणकुमार लिंबाळे यांनी विविध साहित्य प्रकार आपले लेखन केलेले आहे. उत्पात, श्वेतपत्रिका, उद्रेक, धुडगूस इत्यादी कवितासंग्रह त्यांचे प्रसिद्ध आहेत. तर बारामाशी, हरिजन, रथयात्रा, दलित ब्राह्मण इत्यादी कथासंग्रह प्रसिद्ध आहेत. भिन्नलिंगी, उपल्या, हिंदू, बहुजन, झुंड, ओ, सनातन, रामराज्य इत्यादी त्यांच्या कादंबऱ्या प्रसिद्ध आहेत. सनातन या कादंबरीला नुकताच पुरस्कार प्राप्त झालेला आहे. अक्षरमाशी, राणीमाशी, पुन्हा अक्षरमाशी ही त्यांची आत्मकथने आहेत. समीक्षा क्षेत्रातही

सक्षम समीक्षा - डॉ. शरणकुमार लिंबाळे साहित्य विशेषांक - एप्रिल-मे-जून २०२१ | ०८

नी अनमोल असे योगदान दिलेले आहे. दलित हेत्याचे सौंदर्यशास्त्र, साहित्याचे निकष बदलावे गतील, ब्राह्मण्य, दलित आत्मकथा : एक आकलन, दंग, दलित साहित्य आणि सौंदर्य इत्यादी त्यांचे समीक्षा आहेत. त्याचबरोबर पंधरा ते सोळा संपादनेही त्यांची आहेत. विशेष म्हणजे त्यांच्या साहित्याचे इतर भाषेत अनुवाद झालेले आहेत. इंग्रजी, हिंदी, कन्नड, गुजराती, जावी, मल्याळम, तमिळ, उर्दू, तेलगू, बंगाली इत्यादी भाषेत त्यांच्या साहित्याचे भाषांतर झालेले आहे.

अक्षरमाशी आशयविश्व : अक्षरमाशी हे १९८४ मध्ये प्रकाशित झालेले शरणकुमार लिंबाळे यांचे आत्मकथन आहे. दलित आत्मकथा एक प्रकारची दुःखयात्राच असते. मसामाय ही लेखकाची आई तर हणमंता लिंबाळे हे बडील.

माहता विट्टल कांबळे व मसामाय हे पती-पत्नी आहेत.

माय ही रूपवान होती. दलित समाजातील सर्वच जीवन त्यांच्या वाट्याला आलेले आहे. भानुदास, चंद्रकांत व लक्ष्मण ही त्यांची तीन अपत्ये आहेत. पुढे लिंगायत समाजातील जमीनदार हणमंता लिंबाळे मसामायला रखेल म्हणून ठेवतो. काही वर्षांनी तिला सोडून देतो. पुढे हनुराचा यशवंतराव पाटील मसामायला रखेल म्हणून ठेवतो. त्याच्यापासून तिला आठ अपत्ये होतात. डझनावारी मुलांना जन्म देणारी मसामाय, संतामाय, चंदामाय यांना नवऱ्याने सोडलेले आहे. चंदामायला मूलबाळ नाही. संतामायला एकच मूल झाले म्हणून नवऱ्याने सोडलेले आहे. असे असूनही संतामाय नवऱ्याने सोडले तरी धार्मिक वृत्तीची आहे. उपास-तापास करून गळ्यात कवड्यांची

घालून परडी घेऊन ती जोगवा मागते. या आत्मकथनातील सर्वच पात्रांना समाजाविरुद्ध वा नियतीविरुद्ध लढावे लागते. मसामाय ही दलित, अबला आणि रूपवान असल्यामुळे तिचे लैंगिक शोषण पदोपदी होते. दलित स्त्रीवर कोणीही हक्क सांगावा तसे हणमंतराव व यशवंतराव मसामायला उपभोगतात. लेखकाने अनुभवलेले अस्पर्यतेचे चटके, पोरकेपण आईच्या मायेचा अभाव, आईच्या जीवनाची ससेहोलपट, आपल्याच भावंडांचे दिसणारे दुःख यातून मार्ग काढत परिस्थितीशी झुंज देणारा लेखक आपणास अक्षरमाशी दिसतो. या आत्मकथेत विविध प्रश्नांचे प्रतिध्वनी ऐकू येतात. म्हणजेच 'या आत्मकथेमध्ये दोन आवाज आपल्याला ऐकू येतात : दलित समाजाची वेदना व्यक्त करणारा प्रातिनिधिक असा

एक विद्रोही आवाज, आणि लिंबाळे यांच्या स्वतःच्या सखोल अशा अंतर्वेदनेला मुखारित करणारा आर्त असा दुसरा आवाज. बहिष्कृत समाजानेच बहिष्कृत केलेला हा तरुण आहे. एका वेगळ्या अर्थाने हा लेखक 'यातिहीन महार' आहे. अक्षरमाशी ही त्यांच्या दुःखयात्रेची कथा आहे. ५ पंचवीस वर्षांच्या आयुष्यातील विविध घडामोडींचा आलेख यात आहे. जात आणि अक्षरमाशीपण या दोन्ही वेदना उरात घेऊन वाटचाल करणारा लेखक आपणास दिसतो. स्वतःविषयीचे उघडे-नागडे सत्य लेखकाने सांगितले आहे. कसल्याही परिणामांची तमा न बाळगता आत्मविश्वासाने व निर्भयपणे वेदना मांडलेली आहे.

अक्षरमाशी : दाहक आत्मव्यथेचा प्रवास -

अक्षरमाशी ही शिवी आहे. एक तोळा सोने म्हणजे बारा माशे. अकरा माशे म्हणजे बाराला कमी, शुद्ध नव्हे. अकरा माशाचा तोळा होऊ शकत नाही. कारण एक मासा कमी असतो. अक्षरमाशी माणसाचेही असेच आहे. त्याचा जन्म विवाहबाह्य संबंधातून झालेला असतो. शरणकुमार लिंबाळे यांचा जन्म असाच झालेला आहे. जन्मापासून त्यांच्या वाट्याला अवहेलना, अपमान आलेले. म्हणून त्यांनी मोठ्या धाडसाने आत्मकथनाचे नाव अक्षरमाशी ठेवलेले आहे. 'जीवनातील सर्व तऱ्हेचे जाणवणारे दुभंगलेपण आणि त्यातून होणाऱ्या यातना 'अक्षरमाशी' मध्ये अत्यंत अंतरीच्या तगमगीतून व्यक्त झाल्या आहेत. जात, धर्म, माणसाचा जन्म, नातीगोती, शरीराचे धर्म आणि भोग, समाज, देश अशा विविध पैलूंचे लेखकाने आणि जागोजागी आलेली भाष्ये लक्षणीय व अंतर्मुख करणारी, चिंतनाची बलये निर्माण करणारी आहेत. ६ समाजव्यवस्थेला रोखठोक प्रश्न विचारण्याचे धाडस लेखकाने दाखविलेले आहे. आपणच आपल्या बापाचे आहोत का ? कोणी बघितलीय आपलीच बीजधारणा ?, माणूस व धर्म यातील संबंध असे अनेक प्रश्न लेखकाने आत्मव्यथेतून उपस्थित केलेले आहेत. अक्षरमाशीतून अनेक प्रसंग, लेखकाचे व त्याच्या समाजाचे जगणे वाचकास अंतर्मुख करतात.

'अक्षरमाशी' ही एकट्या शरणकुमार लिंबाळेची दुःखकथा नाही तर आई मसामाय, संतामाय, चंदामाय या स्त्रियांचीही दुःखकथा आहे. उच्चवर्गीय समाजव्यवस्थेने दलित स्त्रीच्या जीवनाची केलेली दुरावस्था, परवड

वाचकास विचारप्रवृत्त करते. स्त्रीकडे त्यातही दलित स्त्रीकडे एक उपभोग्य वस्तू म्हणून बघणे हे 'मसामाय' च्या जीवनातून कळते. लेखक म्हणूनच प्रश्न विचारतो की, 'माझ्या आईला असे का जगावे लागले? का ती झाली रखेल?, कोणते प्रश्न तिला पडले असतील? का या समाजव्यवस्थेने आईला असे जिणे भाग पाडले. लेखक म्हणतात की मला माझ्या जातीची भीती वाटत होती. माझे वडील लिंगायत, आई महार, मी हिंदू महार म्हणून सवलती घेतोय. मी महार नाही माझ्या शरीरात एका सवर्णाचे रक्त फिरते आहे. दलित समाजात मोठा प्रश्न म्हणजे भाकरीचा प्रश्न. लेखक म्हणतात, 'आजी संतामाय गावात भाकर मागायला जायची. संतामाय वटीत भाकरी घेऊन यायची, म्या आनंदानं हुरळून जायचो. मला अन्न अमृतवाणी वाटायचे. संतामायची वटी स्वर्गावानी वाटायची.' लेखकाच्या वाट्याला शालेय जीवनात, सहलीतून आलेले अस्पृश्यतेचे अनुभवही अक्षरमाशीत आलेले आहेत. वनभोजनाच्या वेळी सवर्ण मुलांचे उष्ट्र अन्न खाण्याचा अनुभव लेखक जेव्हा आईला सांगतो तेव्हा आई म्हणते, 'आम्हाला का आणलं नाही, उरलेलं अन्न अमृत असते.' काही चुकल्यावर मास्तर रागवायचा, 'भोसडीच्या लिव्ह की आता, बैलं खाता येता का?. देवाने पोट देऊन चूक केली असे शरणकुमारला वाटते. भुकेचा प्रश्न मोठा, आजी संतामाय शेणाच्या गोवण्या करून विकायची, शेणामध्ये ज्वारीचे दाणे असायचे ते निवडून घुवायची व त्याची भाकरी करून खावा लागायची. सवर्णांच्या प्रेताच्यां ताटीजवळील पैसे व ज्वारी गोळा करून भाकरीचा प्रश्न सोडवण्याचा प्रयत्न त्यांनी केलेला आहे. जनावर मेल्यावर पड उचलणे, मांस मिळवण्यासाठी धडपड, बलुते मागून आणायची अशा विविध प्रसंगातून भुकेचे दाहक वास्तवाचे चित्रण लेखकाने केलेले आहे.

अक्षरमाशी हा त्या त्या समाजाचा अनौरस पुत्र असतो. प्रस्थापित समाजाच्या वर्तनाविषयी, आईच्या वर्तनाविषयी, वडिलांच्या वर्तनाविषयी लेखकाच्या मनात एक संतापाची भावना वेळोवेळी निर्माण होते. जनार्दन वाघमारे म्हणतात की, 'त्यांचे आत्मकथन हे आत्मसंघर्षात खोलवर रुतून बसलेले आत्मकथन आहे. वस्तुतः आत्मसंघर्ष हाच अक्षरमाशीचा विषय आहे.' लेखकाचा संघर्ष हा समाजातील बुरसटलेल्या संस्कृती विरुद्धचा आहे. मी कोण आहे? समाजाला मी स्वीकारार्ह आहे का? या

प्रश्नांची विचारणा या आत्मकथनात आहे. लेखकाची विचारणा दारिद्र्य, गरिबी, अस्पृश्यता व अक्षरमाशीपणा विषयी आहे. बाप हणमंता लिंबाळे शरणकुमारला पुत्र मानायला तयार नाही. शाळेतही नाव लावतात. पण गुरुजींना हणमंता लिंबाळे विरोध करतो. तेव्हा गुरुजी म्हणतात, 'या मुलाचे वडील कोण आहे, ते याची सांगेल आणि तेच नाव मी हजेरीवर लावणार.' उदगारातून भोसले गुरुजींचा बाणदारपणा दिसून येतो.

लेखकाचे हे आत्मकथन म्हणजे दलित आत्मव्यथेचा जीवनप्रवास असला तरी मसामाय, आजी संतामाय, दादा आदींविषयी भावंडाविषयी प्रेम व करुणा लेखकाच्या मनात आहे. वयाच्या पंचविशीत लेखन झाल्यामुळे तारुण्यसुप्त भावनांचा आविष्कार आत्मकथनात आहे. ज्या व्यक्ती लेखकास मदत केली त्यांच्याविषयी कृतज्ञतेचा भाग लेखकाच्या मनात आहे.

'अक्षरमाशी'चे वेगळेपण :

- १) मराठी साहित्यातील हे एकमेव आत्मकथन आहे. त्याचे नाव एक 'शिबीवाचक' नाम आहे.
- २) आपल्या आत्मकथनाचे अक्षरमाशी हे नाव विचारपूर्वक धाडसाने ठेवणारे लेखक शरणकुमार लिंबाळे यांच्या कणाखर मनोवृत्तीचा प्रत्यय आपण घेतो.
- ३) उच्चवर्णीय समाजाचा दलित स्त्रीकडे बघण्यात दृष्टिकोन लेखकाने कसलाही आडपडदा न ठेवता मांडलेला आहे.
- ४) स्वतःचे दुःख समाजासमोर असे उघडे नांगडे करून मांडणे म्हणजे तरुण वयातील शरणकुमार लिंबाळेच्या मनाची काय घालमेल झाली असे दिसते. याची वाचकांनी अंतर्मुख होऊन विचार करून कल्पना येईल.
- ५) अक्षरमाशी या आत्मकथनाचा समाजशास्त्रातील विश्लेषण पद्धतीने अभ्यास करणे महत्त्वाचे आहे. अक्षरमाशीची निर्मितीप्रक्रिया समजून घेता येईल. लेखकाचे बालपण, मनःस्थिती, सांस्कृतिक परंपरा, सामाजिक पर्यावरण यांचे गुंतागुंतीचे असणे अंतःसंबंध समजून घेणे महत्त्वाचे आहे.
- ६) अक्षरमाशीमध्ये लेखकाची आत्मोद्धाराची प्रेरणा प्रकर्षाने जाणवते. 'मी जसा जगलो तसा जसा

आहे. या वृत्तीने त्यांचे हे लेखन आहे. लेखकाच्या मनातील अस्वस्थ व ठसठसणाऱ्या वेदनांचे चित्रण या आत्मकथनात आलेले आहे.

७) लेखकाच्या लेखणीतून 'जे खरे आहे ते खरे व जे असत्य आहे ते असत्य' या वृत्तीने अनुभव शब्दबद्ध झालेले आहे. त्याचबरोबर अनैतिकतेवर लेखकाने मतेही मांडलेली आहेत. मानवतावादावर लेखकाचा ठाम विश्वास आहे म्हणूनच संतामायबरोबर पतीप्रमाणे राहणाऱ्या मुस्लिम महामुद दस्तगीर जमादार म्हणजेच दादा हा लेखकाला प्रेमाचा आधार वाटतो, वडिलांसारखा वाटतो. तेथे जात-धर्म आडवे येत नाहीत.

८) प्रांजळपणे व सत्यकथनाशी बांधिलकी ठेवून लेखन करणे म्हणजे तशी अवघड बाब आहे. लेखकाने निःसंकोचपणे आपल्या अनुभवांची मांडणी केलेली आहे.

९) पुरुषप्रधान संस्कृतीचे भयानक वास्तव अक्षरमाशीत विशेषत्वाने जाणवते.

* संदर्भ : १) जनार्दन वाघमारे, 'साहित्यचिंतन', प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, प्र.आ., १९९२, पृ.८३. २) सदा कऱ्हाडे, 'साहित्य विश्लेषण', स्वरूप प्रकाशन, औरंगाबाद, प्र.आ., १९९९, पृ. ८७. ३) अंजली सोमण, 'साहित्य आणि सामाजिक संदर्भ', प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, प्र.आ., १९८९, पृ. १२९. ४) सदा कऱ्हाडे, उनि., पृ. ९०. ५) जनार्दन वाघमारे, 'दलित साहित्याची वैचारिक पार्श्वभूमी', स्वरूप प्रकाशन, औरंगाबाद, प्र.आ., २०१४, पृ. ३२९. ६) बाबुदेव मुलाटे, 'साहित्य, समाज आणि परिवर्तन', स्वरूप प्रकाशन, औरंगाबाद, प्र.आ. २००७, पृ. ७९.

पान नं. ७ वरून जिल्ह्यातील बिसाहडा या गावातील मोहम्मद अखलाक ची आठवण होते. अखलाकच्या मध्ये गोमांस ठेवले अशी अफवा पसरते आणि जमाव त्पाला मारून टाकतो. म्हणून लिंबाळे नमूद करतात की 'आजही 'सनातन' हे वर्तमान आहे, अर्ध्या-अधिक भारताचे.'

प्रस्तुत कादंबरीत महार समाज लाचारीचं जीवन जगणारा आहे. परंतु आज डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या चळवळीमुळे अस्पृश्य समाजात स्वाभिमान निर्माण झाला. त्यांनी लाचारीचे जीवन जगण्याचा त्याग करून स्वाभिमानाने जगू लागले. त्यांच्यात प्रचंड वैचारिक, सामाजिक, धार्मिक आणि शैक्षणिक परिवर्तन झाले. याचा कादंबरीत उल्लेख होणे आवश्यक होतं. या कादंबरीत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी अस्पृश्यांच्या वृत्तीने साउथ ब्युरो कमिशनला साक्ष दिल्याचा फक्त उल्लेख आहे.

१०) लेखकाच्या मनात व हृदयात मानवताच आहे. ज्यांनी मदत केली, आधार दिला आयुष्यात उभे केले त्यांच्याविषयी आदरभाव आहे. शरणकुमार लिंबाळे यांना मानवतावादाची दीक्षा दादापासून मिळालेली आहे. संतामायेने त्यांना बाढवले व शिक्षणासाठी दुःखेही झेलली.

समारोप : 'अक्षरमाशी' वाचताना लेखकाने पंचवीस वर्षांच्या जीवनप्रवासात कशाप्रकारचे दुःख भोगले याचा प्रत्यय वाचकास येतो. 'अक्षरमाशी' ही लेखकाच्या अस्पृश्य व अक्षरमाशीपण अशा दुहेरी दुःखाची आत्मकथा आहे. आत्मकथनात लेखकाने विचारलेले अनेक प्रश्न समाज व संस्कृतीरक्षकांचे बेगडीपण दाखवून देतात. लेखकाची ही झुंज भयानक अशा परिस्थितीविरुद्ध होती. मसामायसारख्या अनेक दुर्देवी स्त्रिया समाजात आहेत याची कल्पना लेखकाला आहे. आंबेडकरवादी तत्त्वज्ञानाने प्रेरित झालेल्या लेखकाच्या लेखणीतून विद्रोहाची भाषाही अवतीर्ण होते. सर्वच वाचकांना अंतर्मुख करणारे हे आत्मकथन आहे.

लेखकाने मागील तीनशे वर्षातील महत्त्वपूर्ण ऐतिहासिक घटनांची माहिती दिली. त्यामुळे कादंबरी वाचताना रटाळपणा वाटतो. या ऐतिहासिक घटना संवादाच्या रूपात घायला हव्या होत्या. कादंबरीचे सलग कथानक नाही. तसेच कादंबरीमध्ये अनेक पात्रे आहेत. त्यामुळे सर्वसामान्य वाचकाला कादंबरी वाचताना रुची वाटत नाही. या काही गोष्टींचा अपवाद वगळता कादंबरी उत्तम आहे. लेखक शरणकुमार लिंबाळे हे चिंतनशील प्रवृत्तीचे आहेत. त्यांनी अतिशय विचारपूर्वक आणि चिंतनातून प्रस्तुत कादंबरीचे लेखन केले आहे. या कादंबरीतून तीनशे ते साडे - तीनशे वर्षांच्या काळातील ग्रामीण भारतीय समाजव्यवस्थेचे दर्शन घडते. लेखक लिंबाळे हे सभाजापुढे काही महत्त्वाचे प्रश्न उपस्थित करतात. ही कादंबरी वाचकाला अस्वस्थ करते. हे लेखकाचे यश आहे.

SJIF Impact Factor - 5.54

E- ISSN 2582-5429

AKSHARA

Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal
November 2021, Special Issue 03, Vol. III

Chief Editor : Dr. Girish S. Koli, AMRJ
For Details Visit To - www.aimrj.com

Akshara Publication

Editorial Board

:- Chief & Executive Editor:-

Dr. Girish Shalik Koli

Dongar Kathora

Tal.Yawal, Dist. Jalgaon [M. S.] India Pin Code: 425301

Mobile No: 09421682612 Email: koligirish@gmail.com

:-Co-Editors :-

- ❖ **Dr. Sirojiddin Nurmatov**, Associate Professor, Tashkent Institute Of Oriental Studies, Tashkent City, Republic Of Uzbekistan
- ❖ **Dr.Vivek Mani Tripathi**, Assistant Professor, Faculty of Afro – Asian Languages and Cultures, Guangdong University of Foreign Studies, Guangzhou, Guangdong, China
- ❖ **Dr.Maxim Demchenko** Associate Professor Moscow State Linguistic University, Institute Of International Relationships, Moscow, Russia
- ❖ **Dr.ChantharangsriPhrakhrusangkharak Yanakorn**, Assistance Professor Songkhla, Thailand
- ❖ **Dr.Mohammed Abdraboo Ahmed Hasan**, Assistance Professor (English) The Republic of Yemen University of Abyan General manager of Educational affairs in University of Abyan, Yemen.
- ❖ **Dr. Vijay Eknath Sonje**, Assistant Professor (Hindi) D. N. College. Faizpur [M. S.]
- ❖ **Mr. Nilesh Samadhan Guruchal**, Assistant Professor (English) Smt. P. K. Kotecha Mahila Mahavidyalaya, Bhusawal, Dist. Jalgaon [M. S.] India.
- ❖ **Dr. Shaikh Aafaq Anjum**, Assistant Professor (Urdu) Nutan Maratha College, Jalgaon. [M. S.]
- ❖ **Mr. Dipak Santosh Pawar**, Assistant Professor (Marathi) Dr. A.G.D. Bendale Mahila Mahavidyalaya, Jalgaon [M. S.] India.

Scientific Journal of Impact
Factor (SJIF)

International Impact Factor
Services

International Society for Research Activity (ISRA)
Journal-Impact-Factor (JIF)

AMRJ Disclaimer:

For the purity and authenticity of any statement or view expressed in any article. The concerned writers (of that article) will be held responsible. At any cost member of Akshara's editorial Board will not be responsible for any consequences arising from the exercise of Information contained in it.

Index

Sr.No	Title of the Paper & Author's Name	Pg.No
01	Marginalization of Black Women in Literature- Mr. Santosh Dadu Ghangale / Prin. Dr. Vaishali Pradhan	05
02	Subaltern Voice in the Poetry of Meena Alexander- Dr. Ujwala Vijay Patil	08
03	Depiction of Marginalised Women in The Thousand Faces of Night - Mrs. Patil Vidya Vyankatrao	13
04	Lokshahir Annabhau Sathe : A Profound and Unrelenting Voice of Subalternity in Dalit Literature- Parkale Suryakant Narayan	16
05	Indian Women's Protest against Sexual Abuse: A Feminist Study of the Selected Novels of Contemporary Indian Women Writers in English - Sopan Laxman Gove	19
06	Re-reading Katherine Mansfield's Short Stories through the Lens of Class and Gender - Dr. Vidya Desai	29
07	A Review on J.M.Coetzee's Waiting for Barbarians is a Novel of an Oppressor to Oppressed - Mr. Shirsat Fulchand Sugriv	37
08	The 'Great Tragic Curve' that Perpetuated the Caste System in Indian Soil - Dr. Neelkanth Jagannath Dahale	41
09	Marginalization of a Woman : Some Major Issues- Dr. Saykar Satish Govind / Dr. Mahammad Robiul Awal	47
10	Violence and Politics in Alex La Guma's A Walk in the Night and The Stone Country - Dhanshri Shashikant Bhadalkar	50
11	Effect of The Code-Switching on The Higher-Level Academic Students In the Banjara Language - Mr. Rameshwar Pawar / Dr Tripti Karekatti	53
12	Nanda Kaul, The Most Marginalized Woman in Anita Desai's 'Fire on the Mountain - Dr. Mrunalini Vasant Shekhar	60
13	Farmers at the crossroads: Hostile Human-Nature Relation in Sadanand Deshmukh's Baromaas - Rajendra Tambile	63
14	Gender, Class & Caste - Dr. Mrunalini B. V. Aher	66
15	Racial Discrimination in ' World According to HSU' - Dr. Garge Sunita Sunil	69
16	Ants Among Elephants: A Story of Tranquil Heroism in the Formation of Modern India - Dr. Ruturaj Kuldeep / Dr. Anil Sugate	72
17	Racism in Indian Reservation: A Naturalistic Perspective in Louise Erdrich's The Round House - Dattatray Ananda Ghanwat / Dr. U. N. Tathe	75
18	Subalternity in Kishor Shantabai Kale's "Kolatyach Por" - Wadate Rahul Tulshiram	78
19	The Growth of Nationalism in India- Mrs. Gaikwad Rajashri Dattatraya	80

01

Marginalization of Black Women in Literature

Mr. Santosh Dadu Ghangale,
 Research Student, Department of English,
 Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada
 University, Aurangabad
 e-mail:- santoshunipune@gmail.com
 Mobile No: 7499904037

Prin. Dr. Vaishali Pradhan,
 Research Supervisor,
 Department of English,
 Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada
 University, Aurangabad

Abstract:

Black women are considered to be a marginal issue which has gained much attention in the 21st Century onwards. The scholars have been reacting upon this issue much violently and catching the attention of academia to instill the seriousness of need of manifestation of black women's rights. No matter, handful of writers honestly put this issue on the table across the globe and gained the attention of the readers but still more committed, honest and accountable inputs are to be welcomed from the scholars.

Key Words: *Black women, Sexism, Race, Colour, White etc.*

Black women have long recognized the special circumstances that we share with all women, as well as the bonds that connect us to the men of our race. We have also realized that the interactive oppressions that circumscribe our lives provide a distinctive context for black womanhood. For us, the notion of double jeopardy is not a new one. Near the end of the nineteenth century, Anna Julia Cooper, who was born a slave and later became an educator and earned a Ph.D., often spoke and wrote of the double enslavement of black women and of our being "confronted by both a woman question and a race problem." In 1904, Mary Church Terrell, the first president of the National Association of Colored Women, wrote, "Not only are colored women ... handicapped on account of their sex, but they are almost everywhere baffled and mocked because of their race. Not only because they are women, but because they are colored women."

The dual and systematic discriminations of racism and sexism remain pervasive, and, for many, class inequality compounds those oppressions. Yet, for as long as black women have known our numerous discriminations, we have also resisted those oppressions. Our day-to-day survivals as well as our organized political actions have demonstrated the tenacity of our struggle against subordination. In the mid-nineteenth century, Sojourner Truth, an antislavery activist and women's rights advocate, repeatedly pronounced the strength and perseverance of black women. More than one hundred years later, another black woman elaborated on Truth's theme. In addressing the National Association for the Advancement of Colored People (NAACP) Legal Defense Fund in 1971, Fannie Lou Hamer, the daughter of sharecroppers and a civil rights activist in Mississippi, commented on the special plight and role of black women over 350 years: "You know I work for the liberation of all people because when I liberate myself, I'm liberating other people ... her [the white woman's] freedom is shackled in chains to mine, and she realizes for the first time that she is not free until I am free."

Among the first and perhaps most widely used approaches for understanding women's status in the United States has been the race-sex analogy. In essence, the model draws parallels between the systems and experiences of domination for blacks and those for women, and, as a result, it assumes that political mobilizations against racism and sexism are comparable. In

ISSN 2278-3119

ISSN 2278-3119

ISSN 2278-3119

ISSN 2278-3119

Akshar Wangmay

International Research Journal

UGC-CARE LISTED

Special Issue-V, Volume-II

*Current Scenario in Language, Social Science, and its
Impact on Social Development*

March 2022

Chief Editor:
Dr. Nanasahab Suryawanshi

Executive Editor:
Prof. Dr. D. S. Tikate
Principal
Deshbhakta Sambhajirao Garad
Mahavidyalaya, Mohol (Solapur).

Address
'Pransu', Rukmenagar,
Thodga Road, Ahmadpur, Dist. Latur 413515 (MS)

AKSHAR WANGMAY

International Peer Reviewed Journal
UGC CARE LISTED JOURNAL

March-2022

Special Issue-V, Volume-II

On

*Current Scenario in Languages, Social Sciences, and its
Impact on Social Development*

Chief Editor

Dr. Nanasahab Suryawanshi

Pratik Prakashan, Pransav, Rahimnagar, Thodga Road Ahmednagar,
Dist. Latur, -433515, Maharashtra

Executive Editor

Prof. Dr. D. S. Tikate

Principal

Deshbhaktia Sambhajirao Garad Mahavidyalaya, Mohol (Solapur), Maharashtra

Co-Editor

Prof. Dr. S. M. Malani

Prof. Dr. N. J. Patil

Dr. D. G. Shinde

Shri. A. B. Banate

Dr. V. R. Pawar

Published by- Pratik Prakashan

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors Price:Rs.1000/-

50	Indian Folklore Culture	Neelamma Hattalli	174-176
51	Land Use- Land Cover Changes Along State Highway 27 From Pune city to Ahmednagar City, Maharashtra, India	Mr. V. M. Pagar, Dr. V. R. Veer	177-182
52	Class Inequality through Apartheid in Disgrace	Dr. Nitesh Nilkanthrao Telhande	183-186
53	Painful Recount of Woman in Urmila Pawar's <i>The Weave of My Life: A Dalit Woman's Memoirs</i>	Prof. Santosh Dadu Ghangale, Dr. Vaishali S. Pradhan	187-189
54	Status Of Workers In The Shetkari Vinkari Sahkari Soot Girmi Ltd (Islampur)	Mr. S. A. Gaikwad, Dr. B. S. Jadhav	190-193
55	Make In India: Success Or Failure A Critical Analysis	Dr. Balaji Vithalrao Dakore	194-196
56	Change Of Consumer Behavior In The Post Covid-19 Period	Shanurkumar Ganiger	197-199
57	Dr. B. R. Ambedkar And His Educational Philosophy	Sanjeevakumar Ganiger	200-202
58	Reading Parameters And Construction of Language Proficiency For Second Language Learners - A Study	Sanjeev Arjunappa Madarakhandi	203-205
59	A Study On Women Entrepreneurship Development In India And Karnataka State	Sacha J, Dr. Chalwadi C. I.	206-209
60	Occupational Health Issues Among Women In Unorganized Sector	Reshma M. Shaikh, Professor R. Sunandamma	210-212
61	Mahatma Phule's Thought on Women	Dr. Vikramrao Narayanrao Patil	213-214
62	A Study Of National Rural Health Mission In Kolhapur District	Smt. Sonali B. Kumbhar	215-218
63	Distribution Of Forest In Satara District: A Geographical Analysis	Dr. T.P. Shinde	219-222
64	Dr. Babasabeh Ambedkar's Views On Democracy	Dr. Ashok Bheemasha	223-225
65	Environmental Politics In India: An Observation	Maheshwari Siddaram Channappagol	226-230
66	Evaluation Of Traditional Culture Of Tribal Women	Dr. Ms. Pallavi L. Tagade, Prof. Aparna S. Dhoble	231-234
67	A Study of Academic Stress among Muslim Girl Students attending High Schools	Farhat Jahan Mehboob, Dr. S.A. Kazi	235-237
68	Assessment of Wild Animal Interference on Agriculture in Parts of Western Ghats: A Geographical Approach	Mr. Dhiraj V. Patil, Prof. (Dr.) Sambhaji D. Shinde	238-240
69	Geographical Distribution Of Scheduled Caste Population In Kolhapur District	Mr. Siddharth S Ghoderao, Prof. (Dr) Suresh.K Pawar	241-243
70	Atpadi: An Emerging Renowned Market Center For Pomegranate In Sangli District	Mr. Sachin Bajarang Jadhav, Dr. Subhash Shivappa Kothavale	244-248
71	Flood Water Analysis In Krishna River: A Case Study Of Satara District (Maharashtra)	Dr. S. M. Mulani	249-251
72	Relief And Management Of Drought: A Case Study Of Manganga River In Solapur District (Maharashtra)	Dr. S.M. Mulani	252-254

Painful Recount of Woman in Urmila Pawar's *The Weave of My Life: A Dalit Woman's Memoirs*

Prof. Santosh Dadu Ghangale | Dr. Vaishali S. Pradhan?

1Research Student, Department of English, Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University,
Aurangabad (M.S.) INDIA

2Principal & Research Supervisor, Milind College of Arts, Aurangabad
Email- milindarts@yahoo.com

Introduction

Taking into account Dalit Literature, we find discrimination of Caste and Gender. Dalit literature speaks of inhumanities done to the marginalized community who suffered thousands of years due to caste system in India. After the arrival of Dr. Babasaheb Ambedkar on the Indian scene, Dalit voices were raised against discrimination, inhuman and ill treatment, agonies, and miseries of those who were called as the untouchables by the varna system in India.

When the Negro movement took a grip and started black movement, similarly in India, especially in Maharashtra, the spirit of Dalit literature sprung in the holy land of People's Education Society's, Milind Mahavidyalaya, Aurangabad. The Dalit literary movement as well as socio-political movement began with full swing with upcoming poets such as Wamandada Kardak, Namdeo Dhasal, Raja Dhale, Baby Pawar, Arjun Dangale, Malika Shaikh, Urmila Pawar and many more to mention. The Dalit women writers pen down their sacrifice and the discrimination given to them at all levels. Their social status, their honour and many more issues were discussed and highlighted. The entire Dalit literature is the saga of pain and revolt against the age-old customs, traditions and the way of life.

This paper focuses on the painful recount of women highlighted by Urmila Pawar in her *The Weave of My Life: A Dalit Women's Memoirs*. As we all know, Urmila Pawar is a prolific women writer who writes in her regional language that is Marathi. She actively participated in the Dalit Feminist Movement. Being a woman, she had to suffer doubly. First for being born in a Dalit family as a Dalit and second because of her gender that is woman.

Urmila Pawar in her autobiography creates Dalit feminist perspective. She also had a pain that being a Dalit women writer and activist, she was developed by the Dalit politics and Dalit men writers who spoke about Mahatma Jyotiba Phule and Dr. Babasaheb Ambedkar.

Prof. Maya Pandit translated her autobiography *Aaydan* (2003), as *The Weave of My Life: A Dalit Woman's Memoirs* (2008). In this autobiography, she reveals the truth of her family which belongs to the depressed class in Ratnagiri district of Maharashtra. She states her profession of weaving *Aaydans* that is objects made of Bamboo with the different connotations, 'weapons' and 'utensils'.

Keywords: Autobiography, caste, gender, discrimination, Dalit movement, *Aaydan*

Materials and Methods

Urmila Pawar's *Aaydan* (2003) translated by Maya Pandit entitled *The Weave of My Life: A Dalit Woman's Memoirs* (2008) is the primary material studied with the analytical method.

Discussion

Urmila Pawar is a well-known Dalit woman writer in Marathi and an activist in the Dalit and feminist movement. Maya Pandit translated her autobiography, *Aaydan* (2003), as *The Weave of My Life: A Dalit Woman's Memoirs* (2008). Pawar belongs to the Mahar family weaving *Aaydans* in the Ratnagiri district of Maharashtra. Pawar stated in her Preface to Pandit's translation of her autobiography that *Aaydan* is a generic name for all objects made of bamboo, with different connotations including 'weapon' and 'utensil'. Pawar has stated that there is a connection between her mother's bamboo weaving and the weaving of words with her writings where the memoir begins. She glorifies her mother also in this memoir by narrating her ideas, thought processes and habits. Pawar says-

"I find that her act of weaving and my act of writing are organically linked. The weave is similar. It is the weave of pain, suffering and agony that links us." (Pawar, 2008:9)

The autobiography is a link between the reader and the painful recount of Pawar's life. It is an intimate memoir that throws light on the struggle of a woman against patriarchy and caste discrimination. The memoir is a self-expression and a bitter critique of the Hindu upper-class society.

Pawar has recognised her long-standing gratitude to the ladies of her community, who pampered her and held her in their arms despite terrible toil in travelling up and down the hills with enormous burden on their heads. Being educated, Pawar attempts to repay in small part the obligation she owes to these ladies and other members of her community by spinning her memoirs in terms that explain the

13 Dr. B. B. Bobade M.V.

Vidyawarta

Peer-Reviewed International Research Journal

July To Sept. 2021, Special Issue

Rayat Shikshan Sanstha's
Shri Patrao Kadam Mahavidyalaya Shirwal, Tal. Khandala, Dist. Satara
(Dr. Patangrao Kadam Educational Complex)
(Shivaji University, Kolhapur)

INTERNAL QUALITY ASSURANCE CELL
AND
DEPARTMENT OF COMMERCE
ORGANISE
A ONE DAY ONLINE
INTERDISCIPLINARY INTERNATIONAL CONFERENCE
ON

The Role of Cyber Security in the Global Context

Saturday, 5th June, 2021

PRINCIPAL

DR. MANJUSHRI VILASRAO BOBADE

CONVENOR

DR. BALASAHEB KALHAPURE

CO-ORDINATORS

PROF. TULSHIDAS APHALE

DR. VILAS SADAPHAL

ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

DR. PRATAP SINHMANE

PROF. RAJENDRA TAMBILE

PROF. SANTOS HGHANGALE

Reg. No. U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt. Ltd.

At. Post. Limbaganesh, Tq. Dist. Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell: 07588057695, 09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

01

CRITICAL ANALYSIS OF HOW INDIA IS BECOMING HOTSPOT OF CYBERCRIME AMID COVID-19 PANDEMIC

Prin. Dr. Manjushri Bobade

Rayat Shikshan Sanstha's, Shripatrao Kadam
Mahavidyalaya, Shirwal

Abstract— As the whole world is been impacted by the COVID- 19 pandemic, there is no aspect remained untouched without the impact of this virus. This virus has restricted all humans from going out from our houses to our works, social meetings, shopping, educational institutes and all. So with this quarantine lifestyle emerged the dependency of human life on computers, laptops and smart phones. However, these gadgets help make life easy but come the threats of cyber security too. In the year 2020, we saw one of the biggest statistics of data breaches and the figures give the notion of being as if to be only rising. According to a study in February, 2021 almost one year from the beginning of the pandemic—there were 30 Crore 77 Lakh brute-force attacks a far cry from the 9 Crore 31 Lakh witnessed at the start of 2020. This research paper focuses on impact on cyber security in Covid-19 pandemic. This analysis shows the aspects of threats caused due to higher use of internet facilities and cyber attack.

Keywords: COVID-19, Pandemic, Cyber security, Cyber Crime, Malware, Analysis

I. INTRODUCTION

In the midst of pandemic troublesome businesses and with isolated functioning appropriate reality, cyber criminals have been seen busy exploiting vulnerabilities. In the year 2020, we saw one of the major figures of data

breaches and the figures seems to be rising. As the whole world is been impacted by the COVID-19 pandemic, there is no aspect remaining without the impact of this virus. As this virus has restricted all us humans from going out from our houses to our work, social meetings, shopping, education institutes and all. So with this quarantine lifestyle came the dependency of human life on computers, laptops and smart phones. However these gadgets help make life easy but come the threats of cyber security too. In the year 2020, we saw one of the biggest statistics of data breaches and the figures give the notion of being as if to be only rising. According to a study in February 2021 almost one year from the start of the pandemic there were 30 Crore 77 Lakh brute-force attacks a far cry from the 9 Crore 31 Lakh witnessed at the start of 2020. This research paper focuses on impact on cyber security in Covid- 19 pandemic. This analysis shows the aspects of threats caused due to higher use of internet facilities and cyber attack.

II. OBJECTIVES

This analysis shows the current scenario of COVID-19 impact on cyber security and emphasis of the following objectives.

In this article we have focused on three main aspects of cyber crime

1. Level one has the analysis of country wise impact of cyber crime.
2. Level two shows us the analysis of state wise impact of cyber crime.
3. Level three focuses on the analysis of city wise impact of cyber crime.

III. METHODOLOGY

In this research analysis resources were studied and accordingly analysis study was been carried out. Major findings were been studied and the representation of the paper were been recorded.

A solitary cause for the tall figure of data breaches is that as India is flourishing its startups and powerhouses are a highly striking

2
Original signature B.B

02

An Importance of Cyber Security in Indian Banking System

Dr. Balasaheb Kalhapure

Assistant Professor in Commerce,
SKM College Shirwal, Tal-Khandala, Dist.Satara

Abstract:

Indian banks have seen a gradual rise in cyber threats as they need been exploring or clutch complicated technologies (such as mobile and net banking), rising worker computer network, and a lot of recently, adopting hybrid cloud technology. As a result, they need been selective in adopting digitization within the past. Before the COVID-19 crisis, a majority of the Indian banks targeted on strategic digitization of their client services and experiences "one amongst the four pillars of the banking system. The speedily ever-changing behavior and preferences amongst rising urban customers, millennia's, and also the middle-income population (demanding quicker solutions and higher made-to-order products) drove digitization in services to customers. On the opposite hand, usages of digital technologies amongst the opposite 3 stakeholders—employees, business alliances, and vendors—were measured and gradual. this can be partially thanks to the quality of operations and also the associated degree of cyber risks. within the future, this trend of selective digitization can amendment thanks to the evolving trends within the post COVID-19 era.

1. Introduction

The banking sector has been under fire for many years. First, it had been the physical larceny of monies. Then it had been laptop fraud. Today, it's not solely cyber fraud however hacks

into servers to get a customer's in person specifiable info (PII). Hence, the explanation why cyber security in banking is of utmost importance. As people and firms perform most transactions on-line, ATM, RTGS, NEFT, ECS, EFT, Retail Banking, Debit and Credit cards and plenty of additional the chance of a knowledge breach will increase daily. this can be why there's a larger stress to look at the importance of cyber security in banking sector processes.

Since the pandemic has set foot worldwide in 2020, cyber-attacks in banks have broken-backed headlines across the globe. Moody warned banks globally of "increased risks of cyber-attacks throughout the continued COVID-19 pandemic". in line with a VMware C report, cyber-attacks against banks and money establishments globally exaggerated 238 % amidst the COVID-19 crisis between Feb 2020 and Apr 2020.

Increase operational resilience

Banking is Associate in nursing employee-intensive business and maintains a high bit customer-service model (as disclosed from the quantity of bank branches that remained open throughout the nationwide lockdown). Therefore, once Asian country went into an entire internment once the onset of the pandemic, quality restrictions for workers, vendors, and partners affected business operations, resources convenience, and productivity.

The onset of COVID-19 and also the government's response to contain the unfold reveal one placing vulnerability of banks "business operations will be noncontiguous anytime, and most unexpectedly. Banks could need to still subsume disruptions in their operations because of social distancing norms, and intermittent regional and native lockdowns, going forward.

They will need to build resilience within the info Technology (IT) design to confirm continued access to business applications from anyplace any time to workers, vendors, and partners. Therefore, fast digital transformation is in-

<http://www.legalinfo.com/content/criminal-law/crime-overview-aiding-and-abetting-or-accessory.html>, Visited: 28/01/2012

[10.] Shantosh Rout (2008), Network Interferences, Available at: <http://www.santoshraut.com/forensic/cybercrime.htm>, Visited: 28/01/2012

[11] Criminal Investigation Department Review, January 2 (Mis Cyber Crime Scenario In India Criminal Investigation Department Review January 19, 2008

[12.] Prasun Sonwalkar (2009), India emerging as centre for cybercrime: UK study, Available at: <http://www.livemint.com/2009/08/20000730/India-emerging-as-centre-for-c.html>, Visited: 10/31/09 [13.] India emerging as major cyber crime centre (2009), Available at: <http://wegathernews.com/203/indiaemerging-as-major-cyber-crime-centre/>, Visited: 10/31/09

□□□

45

The Role of cyber security in post globalization world

Prof. Dr. Vilas Sadaphal

Shripadrao Kadam Mahavidyalaya, Shirval

A Need for closer cooperation at a global level to improve security standards, improve information, and promote a common global approach to network and information security issues ...

Introduction

The phenomenon of globalization is a historic process that extends over millennia beginning with tribal migrations, trade, and military conquest. However, the pace of globalization has intensified over the past 100 years as transportation, industrial, and communications technologies revolutionized commerce around the globe.

The Shipping and travel times for goods and people, once required weeks or months, reduced to hours. Communication times compressed from days to seconds. This current epoch of globalization brought new challenges for strategic intelligence as the virtual compression of time along with new weapons technologies created short warning times and potentially cataclysmic threat. The most recent dimension to the globalization process is the digital revolution, which is changing every form of life including commerce, warfare, and culture. As online military colleges focus on security issues, the roles of globalization and new technologies become integral to intelligence, counter terrorism, and strategic security matters.¹

But before we get into the core of the subject, since cybersecurity is related to the internet and securing the data it carries stores

Recent Trends in Cyber security

Dr. Rajendra Pawar

Shripatrao Kadam Mahavidyalya Shirwal,
Maharashtra

Abstract: Today, due to the modern life style people have joined technology life and using more technology for shopping as well as financial transactions in their cyber space. At the same time, safeguarding of knowledge has become increasingly difficult. In addition, the heavy use and growth of social media, online crime or cybercrime has increased. In the world of information technology, data security plays a significant role. The information security has become one of today's main challenges. Whenever we think of cyber security, we first of all think of 'cybercrimes,' which expand tremendously every day. Different government and businesses take various steps to avoid this form of cybercrime. In addition to numerous cyber protection initiatives, many people are also very worried about it. This paper focuses primarily on cyber security concerns related to the new technology. It also concentrates on the new technologies for cyber security, ethics and developments that impact cyber security.

Keywords: Cyber security, cybercrime, android apps Social networks,

1. Introduction

The process of digitization in all aspects of human life, like healthcare, education, business, etc., has gradually led to the storage of all sorts of information, including sensitive data. Security, is the process of protecting the digitized information from theft or from physical damage while maintaining the confidentiality and availability of information but as technology

is growing rapidly, the cybercrime rate also increases both in number and complexity. The reason behind this tremendous growth in cyber-crime is the usage of inadequate software, expired security tools, design flaws, programming errors, easily available online hacking tools, lack of awareness in public, high rates of financial returns, etc. In order to explore the vulnerabilities in the target and thereby to attack the victim, more powerful attack tools are developed by the technical attackers. With this, new attacks in different variations are coming which are difficult to detect. Increase in internet dependency in all walks of life, digital nature of data in huge amounts getting accumulated through online transactions and decentralization of data repositories, has led to the development of effective security algorithms. The continuously changing nature of cybercrime also leads to the difficulty of handling and avoiding emerging threats. The task of securing cyberspace is the most difficult and challenging task as advanced threats play a very active role. Therefore, it is necessary to get insights into the concepts of security defense mechanisms, different techniques and trending topics in the area of information security

1.1 Cyber Crime:

Cybercrime is a term for a crime which uses a PC for robbery and crime of commission. The United States Department of Justice has extended the scope of cybercrime to cover any crime that uses a device for evidence storage. The increasing list of cybercrimes includes computer crimes, such as the spread of network intrusions and pc-viruses, as well as the computer-based variant of established crimes such as theft, stalking, intimidation, and coercion. Often cyber-crimes in common people's language may also be defined as crimes committed using a PC and the web to steal the identity or sell an individual to victims of smuggling or stalking or disrupting operations

Science Technology And Cyber Crime

Dr. S. R. Suryavanshi

Lecturer, Head of Department,
Department of Hindi,
S.K.M, Shirwal

Abstract

Cyber science, responding to the cyberization trend, aims to create a new collection of knowledge about these cyber-enabled worlds, and provide a way of discovering what is in the cyber-enabled worlds and how they work. Cyber science is concerned with the study of phenomena caused or generated by the cyberworld and cyber-physical, cyber-social and cyber-mental worlds, as well as the complex intertwined integration of cyber physical, social and mental worlds. It fuels advances in cyber technology, beyond the existing cyber related technologies. In this paper, after discussing the cyberization background and process, and explaining cyber science and technology, we present our visions and perspectives on new opportunities, essential issues and major challenges for cyber science and technology. We further describe cyber related technologies and closely related existing research areas, and envision future research directions, in terms of cyber physical, cyber social, cyber life, cyber intelligence and cyber security, which are five basic dimensions of cyber science and technology.

INTRODUCTION

Few things are more suspect than a claim of the birth of a new science. Yet, in the last few years, terms like "Science of Cyber," or

"Science of Cyber Security," or "Cyber Science" have been appearing in use with growing frequency. For example, the US Department of Defense defined "Cyber Science" as a high priority for its science and technology investments (Lemnios 2011), and the National Security Agency has been exploring the nature of the "science of cybersecurity" in its publications. This interest in science of cyber is motivated by the recognition that development of cyber technologies is handicapped by the lack of scientific understanding of the cyber phenomena, particularly the fundamental laws, theories, and theoretically-grounded and empirically validated models (JASON 2010).

Lack of such fundamental knowledge – and its importance – has been highlighted by the US President's National Science and Technology Council (NSTC 2011) using the term "cybersecurity science." Still, even for those in the cyber security community who agree with the need for science of cyber – whether it merits an exalted title of a new science or should be seen merely as a distinct field of research within one or more of established sciences – the exact nature of the new science, its scope and boundaries remain rather unclear.

CYBER CRIME

Cybercrime encompasses a wide range of crimes including stealing people's identity, fraud and financial crimes, pornography, selling contraband items, downloading illegal files etc. According to the laws, any crime involving a computer and Internet is called cyber crime. Some of the popular and alarming crimes in the cyber world are discussed below:

A. **Financial Crimes** : With the increasing demand of the on-line banking, the financial crimes have become very alarming. Financial crimes include credit card frauds, stealing money from on-line banks etc. The criminals of credit card fraud get information from their victims often by impersonating a Government official or people from financial organizations asking for

भारत के साइबर कानून और साइबर अपराध पर : एक अध्ययन

प्रा. अहिबले अनिल अर्जुन

हिन्दी विभाग,

श्रीपतराव कदम महाविद्यालय, शिखल

सार —

जैसा कि हम सभी जानते हैं कि यह वह युग है जहाँ अधिकांश चीजों की शुरुआत आमतौर पर इंटरनेट पर की जाती है जैसा कि भारत में हर मिनट एक व्यक्ति अंतरजाल उपयोगकर्ता है ऑनलाइन व्यवहार से लेकर ऑनलाइन लेन-देन तक कार्य करता है इंटरनेट (वेब) के बाद विश्व स्तर पर कार्य किया जाता है, सामान्यतः कोई भी इसका उपयोग कर सकता है कहीं से भी इंटरनेट के संसाधन अंतरजाल प्रौद्योगिकी का उपयोग कुछ लोग अच्छे कार्य के लिए और कुछ अपराध के लिए कर रहे हैं। दूसरे के जालतंत्र तक अनधिकृत पहुंच, घोटाले जैसी गतिविधियां आदि। ये आपराधिक गतिविधियां या अपराध/अपराध से संबंधित अंतरजाल को साइबर अपराध कहा जाता है। इन अपराधोंकी रोक लगाने के लिए जो कानून बनाया, अपराधियों को सजा देना इसलिए साइबर कानून निर्माण किया। भारत, साइबर कानून सूचना प्रौद्योगिकी अधिनियम, २००० में निहित है। भारत में आज के तारीख तक ४४५४६ सायबर अपराध दर्ज किये गए हैं इन में कर्नाटक राज्य में सर्वाधिक सायबर अपराध दर्ज किये गए हैं (१२०२०), उत्तर प्रदेश (११४१६), महाराष्ट्र (४६६७) और सबसे कम सायबर अपराध बिहार में (१०५०) केस पाए गए हैं हम साइबर कानून को परिभाषित कर सकते हैं क्योंकि यह इसका हिस्सा है कानूनी प्रणालियाँ जो अंतरजाल, साइबरस्पेस और। से संबंधित हैं कानूनी मुद्दों के साथ।

यह एक व्यापक क्षेत्र को सम्मिलित करता है, जिसमें शामिल हैं कई उप-विषयों के साथ-साथ अभिव्यक्ति की स्वतंत्रता, तक पहुंच और अंतरजाल का उपयोग, और ऑनलाइन सुरक्षा या ऑनलाइन गोपनीयता। सामान्य तौर पर, इसे वेब के नियम के रूप में संदर्भित किया जाता है।

संगणक के आविष्कार ने इंसान का जीवन आसान बना दिया है, यह शुरू से विभिन्न प्रयोजनों के लिए उपयोग कर रहा है दुनिया भर में बड़े संगठनों के लिए व्यक्ति। में सरल शब्द हम संगणक को मशीन के रूप में परिभाषित कर सकते हैं कि जानकारी संग्रहीत और हेरफेर के संसाधित कर सकता है या निर्देश जो उपयोगकर्ता द्वारा निर्देशित किया जाता है। अधिकांश संगणक उपयोगकर्ता गलत तरीके से संगणक का उपयोग कर रहे हैं अपने निजी फायदे के लिए या दूसरों के लिए दशकों से लाभ इसने साइबर अपराध को जन्म दिया। इससे गतिविधियों में व्यस्तता आई थी जो हैं समाज के लिए अवैध। हम साइबर अपराध को इस प्रकार परिभाषित कर सकते हैं: संगणक या संगणक जालतंत्र का उपयोग करके किए गए अपराध और आमतौर पर साइबर स्पेस पर होते हैं, विशेष रूप से अंतरजाल अब शब्द आता है साइबर कानून। इतो इसकी कोई निश्चित परिभाषा नहीं है, लेकिन एक साधारण शब्द में हम कर सकते हैं इसे साइबरस्पेस को नियंत्रित करने वाले कानून के रूप में परिभाषित किया। साइबर कानून वो कानून है जो साइबर क्षेत्र को नियंत्रित करता है। साइबर अपराध, डिजिटल और इलेक्ट्रॉनिक हस्ताक्षर, डेटा सुरक्षा और गोपनीयता आदि साइबर कानून द्वारा समझी जाती है।

साइबर अपराध और साइबर कानून

हम साइबर अपराध को किसी भी पुरुष कारक या अन्य के रूप में परिभाषित कर सकते हैं अपराध जहां इलेक्ट्रॉनिक संचार या सूचना सिस्टम, जिसमें कोई डिवाइस या इंटरनेट या दोनों शामिल हैं या उनमें से अधिक शामिल हैं। हम साइबर कानून को कानूनी मुद्दों के रूप में परिभाषित कर सकते हैं: संचार प्रौद्योगिकी के उपयोग से संबंधित, संक्षेप में साइबरस्पेस, यानी इंटरनेट।

Cyber Security in Indian Banking Sector

Dr.Devaki Nilesh Rathod

Assistant Professor in Economics,
Shripatrao Kadam Mahavidyalaya, Shirwal

Abstract:-Cyber security plays an important role in the field of information technology. Whenever we think about the cyber security the first thing that come to our mind is cybercrimes which are increasing immensely day by day. Various Government and companies taking many measures in order to prevent these cyber crimes. In india,the RBI red-flagged cybersecurity,issues in its financial stability report in July 2020.The report underscored the challenges due to rising cyber threats with the banking industry being primary target for such attacks. In a recent statement, the national security advisor affirmed that financial frauds increased exponentially due to greater dependence on digital payment platforms following the COVID-19 pandemic. In other news, global hackers made headlines as they attempted more than 40,000 cyber attacks on India's banking Industry. However,cybersecurity incidents are not new to the banking world. The history of the cyber threats foes back to 1971.For decades, bank across the world have been fighting countless borderless battles with faceless criminals in the cyberspace. With the rapid digitization the banking industry(and other industries)cyber threats and attacks have become more pervasive and sophisticated.

This paper mainly focus on importance

of cyber security in Banking sector, biggest cyber attacks in India, types of cyber threats. As well as remedial measure of cyber attacks. **Introduction:**-The onset of COVID-19 resulted in digitalization in the banking sector. Both front –end and back –end operations have now become digital. With all this growing technology, cyber-attacks persistently increase, and attackers are actively looking for their victims for the malicious cyber-attacks on sensitive data of banking and financial systems.

This new digital workforce has pushed most of the banking sectors to go online, including video conferencing that has led to privacy issues and phishing attempts, including ransomware attacks.

Since banking sectors are depending on online banking, both mobile and web services tend to have a weak security threats are becoming more prominent. Mostly,cyber criminals prefer to target the banking sector to get customer and employee information details and use them to steal bank data and money. Before moving on to cyber Security threats in the Indian Baking Sector.

Keyword:-Cyber security, cyber threats, phishing, ransomware, disaster.

Objective of the Study:-

- 1) To study the importance of cyber security in Banking sector.
- 1) To study identify the biggest cyber attacks in India
- 2) To study types of cyber threats.
- 3) To study about remedial measure of cyber attacks.

Research Methodology:-This is a conceptual Paper & study focuses on extensive study of secondary data collected from various e books ,national & International Journals and Publica-

ReleaseDisplay.aspx?prid=50122 Cybersecurity
in the Indian banking industry - Part 1

03

17 "Cyber resilience assessment frame-
work", Hong Kong Monetary Authority, May
2016, [https://docplayer.net/85773113-Cyber-
resilienceassessment-framework-consultation-
draft.html](https://docplayer.net/85773113-Cyber-resilienceassessment-framework-consultation-draft.html)

18. Deborah Golden, "AI-augmented
cyber security", Deloitte, June 08, 2017, [https://
www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/
public-sector/addressing-cybersecurity-talent-
shortage.html](https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/public-sector/addressing-cybersecurity-talent-shortage.html)

19. Note: A few of such security solu-
tions are security information and event man-
agement (SIEM) and security orchestration, au-
tomation and response (SOAR).

20. Deborah Golden and Irfan Saif, "The
future of cyber survey 2019", Deloitte, 2019,
[https://www2.deloitte.com/us/en/pages/advi-
sory/articles/future-of-cyber-survey.html](https://www2.deloitte.com/us/en/pages/advisory/articles/future-of-cyber-survey.html)

21 Deborah Golden, Jason Frame, Kelly
Miller Smith, "COVID-19: Cyber Preparedness &
Response", Deloitte, [https://www2.deloitte.
com/content/am/Deloitte/za/Documents/risk/
COVID-19%20Cyber%20Preparedness %20and%
20Response.pdf](https://www2.deloitte.com/content/am/Deloitte/za/Documents/risk/COVID-19%20Cyber%20Preparedness%20and%20Response.pdf);

Note: A few of such security solutions are se-
curity information and event management
(SIEM) and security orchestration, automation
and response.

□□□

Farmers at the crossroads: Human-Nature Relationship in Sadanand Deshmukh's *Baromaas*

Rajendra Tambile

Assistant Professor, Department of English
Shripatrao Kadam Mahavidyalaya, Shirwal
(Shivaji University, Kolhapur)

Sahitya Academy awardee writer
Sadanand Deshmukh's *Baromaas* throws lights
on the various aspects of agrarian life of India.
Majority rural population of India engaged in
farming. Agriculture is the profession which not
only includes the farming but customs and
tradition, overall cultural lifestyle related to it.
The author of the novel, Sadanand Deshmukh
himself was born in such an agrarian family. His
father was a farmer belonged Marathwada
region of Maharashtra. This part of Maharashtra
always remained under drought-
prone. *Baromaas* is his second novel published
in 2002, which means 'twelve enduring months'.
The farmer community is always under threat
either of nature or the money lenders. These
money lenders illegally lend money to the
farmers and give very inhuman treatments to
them when they are not able to pay the debt in
time. The farmers are humiliated by such people
on one side and there is no minimum support
price to the agricultural produce on the other
side. The only way remains for the farmers is to
commit suicide. Farmers from Maharashtra are
among the most hardworking, adoption of
scientific inputs is high, basic support
infrastructure have much improving over the
years and still high levels of stress. This is one
side of the picture. The other side of the picture

Recent Trends in Cyber security

Mr. Kashinath Shivaji Gangode

Shripatrao Kadam Mahavidyalya Shirwal

ABSTRACT

Cyber Security plays an important role in the field of information technology. Securing the information have become one of the biggest challenges in the present day. When ever we think about the cyber security the first thing that comes to our mind is 'cyber crimes' which are increasing immensely day by day. Various Governments and companies are taking many measures in order to prevent these cyber crimes. Besides various measures cyber security is still a very big concern to many. This paper mainly focuses on challenges faced by cyber security on the latest technologies .It also focuses on latest about the cyber security techniques, ethics and the trends changing the face of cyber security.

Keywords: cyber security, cyber crime, cyber ethics, social media, cloud computing, android apps.

1. INTRODUCTION

Today man is able to send and receive any form of data may be an e-mail or an audio or video just by the click of a button but did he ever think how securely his data id being transmitted or sent to the other person safely without any leakage of information?? The answer lies in cyber security. Today Internet is the fastest growing infrastructure in every day life. In today's technical environment many latest technologies are changing the face of the man kind. But due to these emerging technologies we are unable to safeguard our private information in a very effective way and hence these days cyber

crimes are increasing day by day. Today more than 60 percent of total commercial transactions are done online, so this field required a high quality of security for transparent and best transactions. Hence cyber security has become a latest issue. The scope of cyber security is not just limited to securing the information in IT industry but also to various other fields like cyber space etc.

Even the latest technologies like cloud computing, mobile computing, E-commerce, net banking etc also needs high level of security. Since these technologies hold some important information regarding a person their security has become a must thing. Enhancing cyber security and protecting critical information infrastructures are essential to each nation's security and economic wellbeing. Making the Internet safer (and protecting Internet users) has become integral to the development of new services as well as governmental policy. The fight against cyber crime needs a comprehensive and a safer approach. Given that technical measures alone cannot prevent any crime, it is critical that law enforcement agencies are allowed to investigate and prosecute cyber crime effectively. Today many nations and governments are imposing strict laws on cyber securities in order to prevent the loss of some important information. Every individual must also be trained on this cyber security and save themselves from these increasing cyber crimes

2. CYBER CRIME

Cyber crime is a term for any illegal activity that uses a computer as its primary means of commission and theft. The U.S. Department of Justice expands the definition of cyber crime to include any illegal activity that uses a computer for the storage of evidence. The growing list of cyber crimes includes crimes that have been made possible by computers, such as network intrusions and the dissemination of computer viruses, as well as computer-based variations of existing crimes, such as identity theft,

Study of Population Aspects in Solapur District 1961-2001

Dr. S. D. Shinde
Asst. Professor, Department of Geography,
S.K. Mahavidyalaya, Shirwal

Dr. A. V. Pore
Asst. Professor, Department of Geography,
Chhatrapati Shivaji College, Satara

ABSTRACT

Population is the main resource for the regional development by representing manpower. In this context Population aspects needs to study. In this paper investigate population aspects like growth rate, density, sex ratio, literacy, rural-urban population, of the study area for the year 2001. Solapur district is located in the western part of the Maharashtra state. It lies between 17°10' north to 18°32' north latitude and 74°42' east to 75°15' east longitude. For the present study data has been collected from Census Handbooks, Socio-Economic Abstract of Solapur District. The rural-urban difference in the population characteristics of the study area is also considerable.

INTRODUCTION

Human resource development is the key to the development of other resources. Only if human resources are developed can other resources on earth be developed. This requires sustainable development of human resources. The study of growth rate, density, sex ratio, literacy, rural-urban populations is the very important because they are pushing the human resource development.

Where there is a favorable natural envi-

ronment for human life, the population density is high and the adverse natural conditions are low. Population distribution in the world is unequal and different so population characteristics differ from place to place.

OBJECTIVES

To study the selected population characteristics of Solapur District with spatial and temporal perspectives.

STUDY AREA

Solapur District situated in the western part of the Maharashtra state which has been selected for the present study. It lies between 17° 10' north to 18° 32' north latitudes and 74° 42' east to 76° 15' east longitudes. It is administratively sub-divided into 11 tahsils (Fig. 1). It is bounded by Ahmednagar on the north, Osmaanabad on north-east, Gulbarga district from Karnataka state on east-south, Sangli district on the south-west and Pune and Satara on the west side. It covers an area of 14895 sq km. and supports population of 3849543 (258 persons in per.sq.km). Solapur District is situated entirely in Bhima, Nira, Sina, and Man river basins in south-west Maharashtra. The area comprising 1150 inhabited villages and 10 urban centres and 31.83 percent population live in the urban areas while remaining 68.17 percent live in the rural sector (2001).

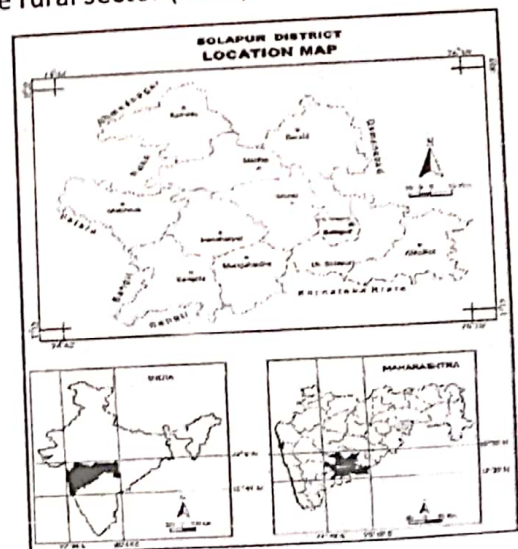

Fig. 1

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - X

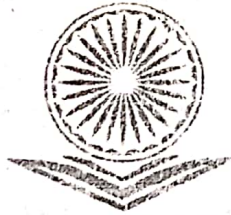
Issue - II

April - June - 2021

ENGLISH PART - I

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विभुकारणे

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

CONTENTS OF ENGLISH PART - I

S. No.	Title & Author	Page No.
14 ✓	Impact of Covid-19 on Indian Entertainment Industry and Media Prin. Dr. Manjushri Vilasrao Bobade	87-91
15	Covid-19 Pandemic and Challenges before Gender Responsive Budgeting in India Mayur Kamble	92-96
16	Impact of Covid-19 on Industrial Sector in India Dr. Prabhuling Parugond	97-100
17	The Impact of Covid-19 on Socio-Economic and Health in India Prabhuling Sapali	101-105
18	A Study of Impact of Covid-19 on Tourism Sector in India Dr. Rani Somnath Shitole	106-110
19	A Study of Customers Satisfaction and Awareness Regarding Unified Payment Interface of Pune City Mrs. Shobha Santosh Jagtap Dr. Swati S. Jagtap	111-116
20	Impact of COVID-19 on Rural India Dr. Prashant N. Mamarde	117-123
21	Impact of COVID on Environment in India Prof. Sajida Begum Prof. Shafiqul Islam	124-130
22	Impact of Covid on Tourism in India Shabana Gulshan Choudhury	131-137
23	Impact of Covid- 19 on Banking Sector - Effects & Measures Mr. Sugriv Kisan Adal	138-141
24	Global Warming and Climate Change: Major Environmental Issues of the World Economy Dr. Gitte Madhukar Raghunathrao	142-147
25	Impact of Covid -19 on Digital Payment in India Dr. Rajiben S. Vagh	148-154

14. Impact of Covid-19 on Indian Entertainment Industry and Media

Prin. Dr. Manjushri Vilasrao Bobade
Shripatrao Kadam Mahavidyalaya, Shirwal.

Abstract

Covid-19 Countrywide shutdown have affected all phase of the economy bringing a complete transformation in the way we live respond, party, work or communicate with each other. The most hardly hit sector are those who rely on social gatherings of people like films and events. The Entertainment Industry and media is one among the sunrise sector in India economy which includes television, Print filmed entertainment, Digital Media, Animation-VFX, online gaming, out of home media radio, music, advertisement and over the Top Media (OTT) platforms. The aim of this study is to magnify the information on the impact of the COVID-19 pandemic on various segments of the Media and Entertainment Industry in India.

Keywords:-COVID-19, Media, Entertainment, OTT, KPMG

Objective of the Study

1. To study about the Impact of COVID-19 on Entertainment Industry and Media
2. To Study about Covid-19 outbreak brought major disruptions to the media & Entertainment Industry

Research Methodology

Secondary method is used for data collection. The relevant secondary has been collected from various research Journals, Books, reports, websites.

Literature Review

Many researchers and authors have studied on various segments of Covid 19 impact on Media few among them are below used for this Research Paper Finding:

1. As per the BARC India weekly report, Nielsen shows that compared with the PRE-COVID-19 period (Jan.11-31) TV consumption has jumped 43% in week 13. Average daily reach has gone up by another 12% to 627 million (From 560 million) during Lockdown.
2. As per KPMG recent report media consumption over time has tends to be income inelastic.

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - X

Issue - II

April - June - 2021

ENGLISH PART - I

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.399
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

CONTENTS OF ENGLISH PART - I

S.No.	Title & Author	Page No.
1	Impact of Covid-19 on India in Development Perspective Prof. Dr. P. S. Kamble	1-14
2	Impact of Covid- 19 & Key sectors of Indian Economy Dr. Rashmi Dhobale	15-20
3	Impact of Covid- 19 on Education Sector with Special Emphasis on Management Education Dr. Abhishek Mukherjee	21-25
4	Impact of Covid on Indian Environment- Scriptural Solutions and Remedies Mrs. Aparna Rajhans	26-29
5	Impact of COVID 19 on Tourism Sector in India Dr. Bajarang N. Jadhav Prof. Namadev K. Mang	30-36
6 ✓	Impact of Covid-19 on Migrant Labourers of India Dr. Devaki Nilesh Rathod	37-41
7	A Study of Food Consumption Behaviour at the Time of Covid-19 Pandemic in India Dr. Parmeshwar Sambhaji Gadkar	42-48
8	Impact of Covid-19 on Indian Agriculture - A Study Dr. Gunde Gowda	49-54
9	India Post Covid-19: Impact and Challenges on Indian Economy Dr. Jagannath Kukkudi	55-60
10	Impact of Covid- 19 on Manufacturing and Trading Businesses in Sangli- Kolhapur Region Dr. Jyoti Deepak Joshi	61-68
11	Impact of Covid-19 on Indian Industry: Challenges and Opportunities Mr. K. S. Gangode	69-76
12	Modern Art and Technology: Digital Art Dr. Lalit Gopal Parashar	77-81
13	Impact of COVID on Literature in India Smt. Poonam Prakashrao Mane	82-86

6. Impact of Covid-19 on Migrant Labourers of India

Dr. Devaki Nilesh Rathod

Assistant Prof. in Economics, Shripatrao Kadam Mahavidyalaya, Shirwal.

Abstract

The COVID-19 crisis has posed unprecedented economic challenges for governments across the world with certain sectors becoming more and more vulnerable to this pandemic. The plight of migrants in India has put the severe challenges to poverty eradication programmes and increasing the income of farmers in India. This paper focus on plight of migrant laborers in the current pandemic situation to contextualizes the causes of this misery in the broader frame work of land reform and capability to absorb them in the rural economy as well as relief Measures by Government of India.

Keywords:-COVID-19, migrant labourers, landless, poverty alleviation, ILO, GOI.

Objective of Study

1. To study identify the Characteristics of Migrant Laborers
2. To study about Agricultural Income and Poverty Alleviation in India
3. To study about relief Measures by Government of India

Research Methodology

Secondary method is used for data collection. The relevant secondary data has been collected from various research Journals, Books, reports, News Paper, Magazines and websites

Introduction

The sudden outbreak of Pandemic Covid-19 has shown much faultiness in the contemporary world, from totally paralyzing the tourism sector, disrupting the supply chain of the interconnected global market to forcing us to rethink and reprioritizes our security concerns. The pandemic has posed unprecedented economic challenges for governments across the world with some sectors becoming more and more vulnerable to this pandemic. The plight of migrant labourers in India during lockdown has shown fault lines not only in the economy but in the society too. India is highest populated country on the planet, rising and emerging respectively were witnessing impressive growth rate for decades are suddenly faced with decline its gross domestic product.